

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Освітній рівень – магістр

на тему: **«ПОЛІТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОФІЦІЙНОЇ
РИТОРИКИ УПЦ МП ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ)»**

Виконав:

Студент 2 року навчання

Спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Гордієнко Микола Іванович

Керівник:

Зарембо Катерина Валеріївна,

кандидатка політичних наук

викладачка кафедри міжнародних відносин

НаУКМА

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Виявлення критеріїв політизації церкви	6
1.1. Опис теоретичних підходів до вивчення політизації церкви.....	6
1.2. Виявлення та систематизація критеріїв політизації церкви.....	20
1.3. Опис теоретичних підходів для розкриття поняття «наративу».....	23
1.4. Короткий опис історії існування УПЦ МП.....	26
РОЗДІЛ 2. Аналіз риторики УПЦ МП.....	32
2.1. Методологія та опис проведення контент-аналітичного дослідження.....	32
2.2. Аналіз риторики УПЦ.....	34
РОЗДІЛ 3. Аналіз політизації УПЦ МП.....	54
3.1. Політизація УПЦ МП: вступний аналіз.....	54
3.2. Аналіз наративів УПЦ на рахунок політизації.....	56
3.3. Аналіз груп тверджень УПЦ МП на рахунок політизації.....	59
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65
АНОТАЦІЯ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження:

Політизація церкви є важливою та актуальною проблемою, адже будь-яка церква потенційно може мати значний вплив на суспільство: його політичне життя, формування громадської думки, цінностей та політичних поглядів. Особливо важливим видається аналіз політизації такого неоднозначного суспільно-політичного актора як Українська Православна Церква московського патріархату.

У контексті російської війни проти України, роль УПЦ МП стає особливо важливою, адже на війну церква потенційно може впливати як позитивно, так і негативно. Так УПЦ МП може впливати на сприйняття війни у суспільстві, впливати на позитивне або негативне сприйняття ворога своїми вірянами, може об'єднати навколо себе суспільство виконуючи свою інтегративну функцію, а може навпаки стати причиною розділення у ньому, також церква може транслювати погляди, що підвищують авторитет української влади серед її вірян або навпаки авторитет російської сторони, церква може сприяти наданню допомоги церковною спільнотою для ЗСУ та постраждалих від війни, а може навпаки поширювати колабораціоністські погляди. Таким чином, бачимо що церква має високий потенційний вплив на війну, що говорить про ще більшу актуальність дослідження політизації УПЦ МП.

Окрім цього дослідження політизації УПЦ дасть змогу в подальшому краще розуміти роль та вплив церкви на суспільно-політичні події, на події пов'язані із російською війною в Україні, а також на українське суспільство загалом. Також розуміння політизації УПЦ дасть змогу в майбутньому більш ефективно використовувати церкву або співпрацювати із нею для досягненні перемоги та забезпечення національної безпеки та розвитку України.

Таким чином, дослідження політизації УПЦ МП через аналіз її офіційної риторики щодо російської війни проти України, має велике значення як для перемоги у війні, так і для майбутнього розвитку України.

Об'єкт: Українська Православна Церква московського патріархату

Предмет: політизація Української Православної Церкви московського патріархату

Мета: з'ясувати політизацію Української Православної Церкви московського патріархату

Для досягнення мети потрібно розкрити такі завдання дослідження:

1. Виявити критерії політизації церкви.
2. Проаналізувати риторичну УПЦ МП
3. За допомогою виявлених критеріїв політизації церкви проаналізувати політизацію УПЦ МП

Дослідження ґрунтується на основі якісної методології з використанням методу контент-аналізу. В ході дослідження були проаналізовані офіційні заяви, звернення, проповіді УПЦ МП та дописи, що висвітлювали діяльність церкви щодо війни періодом з 24. 02. 2022 по 24.03.22. Усього було проаналізовано 362 одиниці тексту, що були висвітлені на офіційних ресурсах Української Православної Церкви: офіційний сайт УПЦ МП та офіційний сайт синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ МП.

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновку та списку використаної літератури. У вступі до цієї роботи зазначені актуальність дослідження, його об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження необхідні для досягнення мети. Робота складається з трьох основних частин:

Перший розділ: у першому розділі було розглянуто теоретичні підходи до вивчення політизації релігійних організацій та церков, виявлено та систематизовано критерії політизації церкви, а також були описані теоретичні підходи для розкриття поняття «нарративу». Окрім цього у першому розділі було приведено короткий опис історії УПЦ МП для введення читача у суспільно-політичний контекст існування та формування церкви.

Другий розділ: у другому розділі викладені методологія та опис проведення контент-аналітичного дослідження, проведений аналіз риторики УПЦ МП, виявлено нарративи та групи тверджень в риториці УПЦ МП.

Третій розділ: за допомогою критеріїв політизації церкви у третьому розділі було проаналізовано політизацію УПЦ МП, був проведений аналіз нарративів УПЦ МП на рахунок політизації та аналіз груп тверджень УПЦ МП на рахунок політизації. Було виявлено політизацію УПЦ МП.

У висновках було коротко оглянуто зроблено роботу, підбито підсумки та приведено результати роботи.

РОЗДІЛ 1. ВИЯВЛЕННЯ КРИТЕРІЇВ ПОЛІТИЗАЦІЇ ЦЕРКВИ

1.1. Опис теоретичних підходів до вивчення політизації Церкви

В останні роки церковне питання в Україні – одне з найбільш резонансних, саме воно з'являється на перших щаблях ЗМІ, а його обговорення та рішення є актуальним майже для кожної спільноти українського суспільства. Така ситуація складається не просто так, адже церква – це така організація, що, так чи інакше, має свою присутність у багатьох сферах суспільства та має свій вплив на багатьох рівнях суспільства: від приватного життя громадян та їх особистих рішень до політичного життя країни. Тому не дивно, що церковне питання має таке важливе значення для українського суспільства, особливо якщо врахувати наявність у нашій державі багатьох церковних організацій.

З початком повномасштабного вторгнення РФ до України питання навколо українських церков стало набирати ще більшої актуальності та резонансу. Це також не дивно, адже потенційно церква і тут має свій значний вплив, зокрема церковні організації можуть впливати на збільшення добровольців, проведення гуманітарних місій, сприяння переговорам, допомозі збройним силам з одної сторони, або колабораціонізму та антидержавній діяльності з іншої. Крім того церква може вплинути на визначення політичних пріоритетів у війні, бачення її позитивного завершення та бажаних способів, якими має вестись або завершитись війна. Тож бачимо, що будь-яка церква та й взагалі релігійна організація потенційно може стати як незамінним помічником у веденні війни, тим, що буде підтримувати збройні сили та все суспільство держави у спротиві та своїй боротьбі за свободу та незалежність, так і внутрішньою силою, яка може розколювати суспільство з середини, налаштовувати його проти держави та усіяко підтримувати агресора та колабораціонізм.

Виходячи з вище сказаного сама собою витікає необхідність для держави вірно розуміти природу церковних організацій, адже це необхідно, по-перше, для вірного визначення та трактування діяльності церкви, що дасть змогу визначити чи має церква позитивний вплив на суспільство, чи сприяє вона перемозі у війні або ж навпаки її діяльність має лише негативний вплив на національну безпеку та суспільство. По-друге, вірне розуміння влаштування церковних організацій дасть змогу найбільш ефективно використовувати їх та вести спільну діяльність як для української перемоги, так і для розвитку українського суспільства та держави. Не вірне ж розуміння церкви та послідуєча не вірна оцінка її діяльності скоріше за все призведе лише до непорозумінь та не виправданих конфліктів між церквою та владою, які будуть лише сповільнювати розвиток України та віддаляти спільну перемогу. Тому питання того, що таке церковні організації та які з них є дійсно ворогами, а які союзниками має велику важливість.

Розглядаючи природу церковних, а значить і релігійних організацій у першу чергу слід звернути увагу на інтегруючу та дезінтегруючу функцію релігії. Звичайно ця функція переходить і до церкви, як релігійної організації. На мою думку цей елемент необхідно розглянути зважаючи наявність війни у нашій країні та можливість церкви здійснювати на неї вплив. Так, інтеграція нашого суспільства за допомогою церкви у боротьбі проти ворога була би, звичайно, дуже корисною, а дезінтеграція та «розкол» суспільства навпаки надав би значну перевагу нашому ворогу.

Так, на основі прочитаної літератури, я можу стверджувати, що церква може грати функцію інтеграції для суспільства, тим, що стане об'єднувальною рисою для кожної верстви населення на основі спільного вірування, приналежності до спільної групи, спільних цінностей, норм, спільних значимих переживань та спільного бачення позитивного/негативного з чого з'явиться і спільне бачення бажаного чи прийняттого майбутнього. У підтвердження цього хотів би привести думку декількох вітчизняних та світових науковців, так за думкою Перевезія В. О. однією з головних функцій релігійних організацій є саме інтегративна функція та,

що релігія має можливість об'єднувати великі маси людей, забезпечуючи безконфліктний зв'язок, злагоду, солідарність, та згуртованість суспільства¹. Один з найбільш відомих світових вчених-соціологів Еміль Дюркгейм також казав, що релігія у суспільстві є чинником інтеграції і що ця функція є важливою для існування суспільства². Науковиця Т. Сенюшкіна, розглядаючи зв'язок між релігією та націоналізмом також зазначила, що релігія є ефективним інструментом для інтеграції етнічних груп. Крім цього вона вказала, що саме релігія також є ефективною для мобілізації етнічних груп для політичних дій³. Для нас це ще раз показує важливість церковного питання, адже це значить, що церква може стати інструментом для ще більшої мобілізації суспільства щодо подальшого спротиву ворогу. Таким чином, бачимо, що релігія – одна із сил, що дійсно здатна інтегрувати та об'єднати навколо себе суспільство і, більш того, скеровувати або ставати каталізатором у здійсненні політичних дій. Важливо також зазначити, що релігійна інтеграція суспільства є міцною, так Маттіас Б. вивчаючи вплив релігійних чинників на збройні конфлікти в Африці дійшов цікавого висновку щодо релігійних ідентичностей, так він каже, що такі ідентичності є особливими, адже пов'язані з певними релігійними ідеями. Такі ідеї у свою чергу є певними спільними нормами або цінностями, що ґрунтуються на основі якогось трансцендентального джерела, є встановленими та узаконеними певним божественним джерелом, а тому не підлягають сумніву чи можливості для якогось

---

¹ Перевезій В.О.(2008). Міжправославний конфлікт як фактор політичного ризику в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Вип. 42. - С. 123-128. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2008_42_16

² Е. Дюркгейм. (1994). Елементарні форми релігійного життя. Тотемічна система в Австралії. Прогрес.

³ Сенюшкіна Т.О.(2002).Релігія та націоналізм як чинники етнічних конфліктів. Культура народів Причорномор'я № 28. С. 116–122. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108585/18-Senyushkina.pdf?sequence=1>

компромісу⁴. Це говорить нам, що інтеграція суспільства та його спільність на основі релігії базується не тільки на спільній приналежності до певної релігійної групи, а на істинних, для кожного члена такого суспільства, ідеях та цінностях, які мають в своїй основі божественне встановлення. Таким чином порушення спільності, спільних ідей, цілей, норм для конкретного індивіда буде означати не тільки порушення певних суспільних норм, а й порушення певних божественних, релігійних норм. Звичайно це не може відноситися до порушення кожної суспільної норми, однак показує нам, наскільки потенційно сильною може бути релігійна інтеграція суспільства, наскільки сильно може посилитись національна ідентичність за допомогою релігії, що знову ж таки ще раз підкреслює важливість дослідження та вірного розуміння церковного питання для ефективної співпраці влади й церкви на шляху до перемоги та розвитку держави.

Говорячи про сильну функцію інтеграції релігії не можна також не згадати про те, що з цього витікає і дезінтегруюча функція релігії. Так чим більше одної релігії будуть об'єднуватися навколо своєї віри, чим міцнішою буде їх релігійна спільнота – тим більше буде відчуватися відмінність між ними та членами інших спільнот, між уявними «своїми» та «чужими». На думку вже згаданого вище вченого Перевізія В. О. похідною від інтегративної є дезінтегративна функція релігії: коли на підставі релігії об'єднуються великі групи людей, то вони можуть протиставлятися іншим спільнотам, що не поділяють їх цінності та переконання⁵. Оскільки кожна група прагне захистити свої ідеї та переконання, то така ситуація може призвести до непорозумінь та конфліктів між різними групами у суспільстві.

---

⁴ Basedau, M., Strüver, G., Vüllers, J., & Wegenast, T. (2011). Do Religious Factors Impact Armed Conflict? Empirical Evidence From Sub-Saharan Africa. *Terrorism and Political Violence*, 23(5), 752–779. doi:10.1080/09546553.2011.619240

⁵ Перевезій В.О.(2008). Міжправославний конфлікт як фактор політичного ризику в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Вип. 42. - С. 123-128. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2008_42_16

Крім цього слід зазначити, що особливість релігійних спільнот знову ж таки може ще більше посилювати конфлікти та дезінтеграцію у суспільстві, адже релігійні цінності та норми, як вже писалося вище – це цінності та норми, що мають для членів спільноти божественне встановлення, а значить не прийняття їх іншими спільнотами може розцінюватися вже не тільки як порушення особистих норм, але порушення релігійних, божественних норм. Цієї ж думки притримується і французький дослідник Мак П. Хольт: досліджуючи релігійні війни він зробив висновок, що під час конфлікту із релігійною складовою одна релігійна спільнота може визначати іншу, як таку що оскверняє священне та божественно встановлене своїм вченням або взагалі існуванням⁶. Звичайно ці стереотипи, перед розуміння та таке ставлення до свого опонента буде надзвичайно підсилювати дезінтеграцію між спільнотами. Це може загострювати конфлікт, підсилювати антипатії або навіть виправдовувати насильство, що буде призводити до значного негативного впливу на все суспільство, виправдання суперечок та конфліктів.

З вище наведеного ми можемо бачити, що релігія та церква зокрема має як позитивні, так і негативні наслідки для українського суспільства. З одного боку релігія та церква можуть як об'єднувати суспільство навколо себе, мобілізувати його ресурси та спрямовувати на боротьбу заради досягнення спільної перемоги та миру, так і дезінтегрувати його, роз'єднувати на різні конфліктуючі групи, викликати конфлікти, нетерпимість та інші негативні наслідки. Релігія та церква можуть як спонукати суспільство на боротьбу заради миру, так і стати одним із чинників конфліктів та насильства. Відтак дуже важливо вірно розуміти та аналізувати наявні сьогодні церковні організації у нашій країні щоб або мати можливість правильно реагувати на можливі негативні наслідки або – не впустити

---

⁶ Holt, M. P., Crouzet, D., Diefendorf, B. B., Richet, D., Heller, H., & Wolfe, M. (1993). Putting Religion Back into the Wars of Religion. *French Historical Studies*, 18(2), 524. doi:10.2307/286879

шанс та отримати ціну можливість використовувати церковні організації як інструмент для посилення держави та спільно співпрацювати заради перемоги.

Говорячи далі про церковну природу я не можу не наголосити на тому, що хоч церква і є частиною суспільства, дуже залежить від соціуму та одночасно впливає на нього, все ж церква не дорівнює суспільству, а є його окремою частиною. Тобто окремий суспільний актор, який є частиною загального суспільства, однак має свої власні інтереси, цілі та ресурси для діяльності щодо їх втілення. Схожу думку висловив дослідник Генрі Хеллер у своїй статті-відповіді на роботу Мака П. Хольта про повернення релігії до релігійних воєн.⁷ Так Хеллер у своїй статті зазначає, що все більше дослідників, які досліджують вплив релігії на конфлікти та релігійні війни, приходять до висновку того, що релігія є незалежною змінною, яка може здійснювати свій незалежний вплив на хід конфлікту або війни. Також Генрі Хеллер зазначає думку істориків, які займаються релігією та відзначає, що в ході досліджень їх погляд все більш схиляється на те, що релігія сама по собі є історичною незалежною та самостійною силою, що може впливати на конфлікти чи інші суспільні процеси. Цю думку також частково підтверджує український науковець А. Гев'юк⁸, який стверджує що релігія в першу чергу опирається не на силу держави чи закону, а на вірних їй громадян. Це в свою чергу ще раз підкреслює можливості для церкви дозволити собі бути самостійною у своїх діях завдячуючи підтримці своїх вірян навіть якщо вона знаходиться у конфлікті із державною владою. До цього також хочеться додати і думку вже згадуваного мною українського дослідника В.О. Перевізія, який зазначав, що

---

⁷ Heller, H. (1996). Putting History Back into the Religious Wars: A Reply to Mack P. Holt. *French Historical Studies*, 19(3), 853. doi:10.2307/286649

⁸ Гев'юк. А. (2010). Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Вип. 14. – С. 161–165. Режим доступу:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8129>

церква, як самостійний актор, в першу чергу відстоює свої власні інтереси⁹, а вже потім буде співпрацювати з державою чи іншими акторами у досягненні спільних цілей, якщо вони відповідають її інтересам. Таким чином кожна церковна організація є не лише релігійним соціальним інститутом, але й самостійним суспільним актором, що має певну незалежність від держави та всього суспільства, має свої інтереси та змогу здійснювати вплив на суспільні процеси, конфлікти чи війни.

Звичайно самостійність релігійних організацій не виключає їх із соціуму та не каже про те, що церква не зазнає будь-якого впливу зі сторони інших суспільних акторів. Зрозуміло, що церковні рішення не вмотивовані виключно внутрішніми чинниками, а зазнають впливу і від соціально-політичної обстановки в суспільстві, і від зв'язків та відносин церкви з іншими суспільно-політичними акторами. Тим не менш наявність у церкви самостійності каже нам про важливість не забувати і про цей чинник прийняття церковних рішень та не припустимості пояснювати їх виключно зовнішнім впливом: подіями сьогодення, залежністю від різних політичних сил чи впливом значних суспільно-політичних акторів. Звичайно зовнішній вплив – присутній та може досить значно впливати на церкву, однак таке бачення загрожує оцінювати церкву не об'єктивно, а через призму особистих бажань, щодо того яка мала б бути церква чи ж якою її слід вважати або ж – оцінювати її лише через призму суспільної думки. Це загрожує не вірно сприймати діяльність та цілі церкви, а значить ставить під загрозу ефективну співпрацю або використання церкви для державних цілей.

З іншого боку така ситуація є природньою адже церква це частина суспільства і співіснуючи з іншими його членами церква не може бути повністю відокремлена від них. Церква, суспільна думка, політика – взаємопов'язані між

---

⁹ Перевезій В.О.(2008). Міжправославний конфлікт як фактор політичного ризику в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Вип. 42. - С. 123-128. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2008_42_16

собою та здійснюють вплив на діяльність та стан одне одного. Деякі дослідники навіть вважають, що те якою є церква та релігія загалом є соціально сконструйованим, є результатом впливу наших думок, дій та бачень щодо релігії та церкви. Так дослідниця Рабеа М Хан у своєму рев'ю на книгу Лі Марсдена "Релігія та міжнародна безпека" пише, що «швидше, релігія – це «те, що ми з неї робимо», а отже, це соціальна конструкція, яка має потенціал розпалювати насильство, а також розв'язувати конфлікти.»¹⁰ Таким чином бачимо що суспільство впливає настільки на дії та формування церкви, що здатне навіть направити її діяльність в деструктивне, виправдовуюче насильство та війну русло або ж, виходячи з цього і навпаки в продуктивне – спонукаючи до миру чи розвитку. В цій же роботі Рабеа М Хан продовжує говорити й далі: «Це, згідно з Марсденом, демонструє те, що релігія є тим, що ми з неї робимо; вона може бути соціально сконструйована як мирна чи насильницька, залежно, наприклад, від вибіркового читання та тлумачення священних писань»¹¹. Виходячи з цього можна зробити висновок, що природа церкви та суспільства такі, що завжди пов'язані між собою і це не дивно, адже і суспільство і церква мають своїми умовно «цілями» та «складниками» одночасно людей, а значить завжди будуть або конкурувати за них або до певного часу співпрацювати для спільних цілей. Думаю відносини також характеру церква має і окремими складниками суспільства, наприклад з політикою, церква завжди з нею пов'язана та має з політикою взаємовплив щодо дій, стану та розвитку одне одного.

Таким чином церква є соціальною конструйованою та завжди продовжує свій процес соціального конструювання, ми в цей час також сприймаємо її через призму

---

¹⁰ Rabea M Khan.(2019). Religion and International Security by Lee Marsden, Cambridge. Medford, Polity Press. <https://doi.org/10.1080/17539153.2019.1606387>

¹¹ Rabea M Khan.(2019). Religion and International Security by Lee Marsden, Cambridge. Medford, Polity Press. <https://doi.org/10.1080/17539153.2019.1606387>

соціального конструкту що церкви та через суспільну думку. У той же момент церква, як я писав вище, існує в суспільстві все ж маючи певну самостійність та маючи свої інтереси, адже кожна релігія має і свій чистий вигляд, має свій звід канонів та богословське вчення на основі якого вже формується церква чи, залежно від релігії, подібні ним організації. Певно саме з цього і виходить незалежна складова церкви, її цілі та інтереси, що відмінні від цілей та інтересів інших членів суспільства. Думаю ми можемо це стверджувати, адже саме це, так би мовити, релігійне вчення або ядро релігійного вчення є тим, що не було соціально сконструйованим чи зазнало впливу суспільства, а тим на основі чого відбулося соціальне конструювання, на основі чого первинна релігійна спільнота переросла(конструювалася) у церкву. Продовжуючи писати про неконструйовану складову релігії я хочу привести думку інших дослідників, які виходячи із схожих міркувань говорили, що релігія у чистому вигляді не може стати причиною ні якогось конфлікту, ні війни, ні будь-яких інших політичних дій. Щоб релігія стала їх чинником, то спочатку вона/її вчення мають зазнати впливу від суспільства та сформуватися такою, щоб могли бути чинником чогось. Так само і щоб релігії/церкві стати чинником певних політичних дій, наприклад чинником певно конфлікту або впливати на наявність колабораціонізму під час певної війни, то релігія/церква спочатку має бути політизованою. Так Матіас Беседау, досліджуючи вплив релігії на збройні конфлікти в Африці також зазначає, що релігія повинна бути політизована, щоб бути соціально значущою для віруючих і бути частиною конфлікту¹². Також він окремо відзначає роль релігійних та політичних лідерів у цьому процесі політизації релігії, наприклад підбурювання до насильства з їх боку збільшує вірогідність виникнення конфлікту та політизації. Тобто висловлюється думка про те, що релігія та її вчення має бути певним чином оціненим та осмисленим суспільством, політизованим, щоб на основі цього релігія могла стати причиною

---

¹² Basedau, M., Strüver, G., Vüllers, J., & Wegenast, T. (2011). Do Religious Factors Impact Armed Conflict? Empirical Evidence From Sub-Saharan Africa. *Terrorism and Political Violence*, 23(5), 752–779. doi:10.1080/09546553.2011.619240

якихось суспільно-політичних подій чи процесів або чинником, який би їх підсилював.

Продовжуючи говорити про політизацію релігії я хотів би привести думку українських науковців М. Палінчака, П. Галди та М.Лешанича. Так у своєму навчальному посібнику щодо релігійного фактору в міжнародних відносинах¹³ вони розрізняють релігію та політичну релігію або ж політичну ідеологію. Основну їх відмінність автори вбачають у тому, що релігія сама по собі не може бути причиною політичних дій, конфліктів, бути основою для утворення наднаціональних спільнот(наприклад світові релігії) й так далі, на думку науковців віряни простих релігій навпаки зазвичай відчувають себе лояльними громадянами своїх держав, а не частиною суспільства, що спроможна виступити основою для опозиції, реформ чи змін. Наприклад прихильники ісламської релігії навряд чи будуть мати якусь загрозу для країни у якій вони проживають, натомість прихильники політичного ісламу, що можуть навіть і не знати основ ісламського релігійного вчення, будуть спроможні на здійснення певних політичних дій, вчинення заворушень та терактів і вже вони будуть представляти загрозу для суспільства країни у якій живуть.

Так приводиться також думка відомого класика політології Карла Шмідта¹⁴, який говорить про те, що релігія стає політичною тоді, коли у членів релігійної спільноти з'являється відчуття «своїх» та «чужих» або «друзів» та «ворогів» стосовно інших релігійних груп, за Шмідтом саме в цей момент відносини між релігійними спільнотами стають політичними. Варте уваги також й те, що вороги у цьому випадку не є ворогами конкретної людини, а є політичними ворогами

---

¹³ Палінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М.(2015). Релігійний фактор у міжнародних відносинах. Ліра.

¹⁴ Палінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М.(2015). Релігійний фактор у міжнародних відносинах. Ліра.

релігійної спільноти з якою себе ототожнює людина. Автори посібника розвивають цю думку доходячи висновку, що відчуття «свої-чужі» розмежовує не просто наприклад на православних та не православних, а «своїх» та «всіх інших», до яких можуть потрапити і в тому числі й інші прихильники православ'я. Одне з пояснень цього є те, що в одній релігії можуть з'явитися різні осмислення релігійного вчення або його цілей, що може призводити до непорозумінь, конфліктів та розподілу релігії на різні групи. Так, на думку авторів, прихильники політичного православ'я можуть взагалі не знати основ православного вчення чи не бути віруючим в традиційному сенсі, однак все одно бути членом релігійної спільноти, мати відчуття «свої-чужі» у релігійній сфері чи здійснювати політичні дії на релігійній основі. Це відбувається через те, що така людина сповідує не релігію, а сповідує релігійну ідеологію. Так до прикладу можна взяти колишнього президента України В. Ющенка, який за конфесією є греко-католиком, що не завадило йому виступати та діяти за помісність Православної Церкви України – церкви зовсім іншої конфесії. Так зрозуміло, що це було вмотивовано не релігійним вченням, а саме релігійною ідеологією й цілі цих дій не мали релігійний характер, а були політичними. Так автори зазначають, що політична або політизована релігія як раз і є релігійною ідеологією, що формується для можливості застосування релігії для політики, адже сама по собі релігія не може бути причиною політичних дій. Таким чином політичні дії, що були здійснені на основі релігійного фактору здійснюються не на основі самої релігії, а на основі релігійної ідеології.

Розширюючи розуміння політизації релігії, автори приводять думку американського дослідника політичних релігій М. Юргенсмейера щодо ще одного важливого аспекту політичних релігій¹⁵. Юргенсмейер каже про те, що представникам політичних релігій притаманне сприйняття виключності їхнього вчення, виключності дій та цілей своєї релігійної спільноти, як цілей та дій, що є

---

¹⁵ Палінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М.(2015). Релігійний фактор у міжнародних відносинах.

Ліра.

сакральню установленими, важливими чи навіть необхідними для всього людства та їх божества. Так якщо до прикладу взяти конфлікт на релігійній основі, то сторони будуть сприймати один одного не просто як ворогів, яких слід перемогти та захистити себе або взяти від перемоги якусь вигоду для своєї спільноти, замість цього тут відбувається певна сакралізація ворога. За Юргенсмейером ворог в таких конфліктах не є особистим чи політичним, він скоріше є представником певного «зла», представником сили, що оскверняє своїм вченням/існуванням світ або божество, протистояння між сторонами в такому конфлікті стає не мов протистояння добра зі злом, де зло(ворог) має бути знищеним, а жодні переговори чи компроміси з ним(ворогом-злом) є неможливі. Таким чином одною з рис політизації релігії є сакралізація представників іншої релігійної спільноти, «чужих», відношення до них як до представників того, існування чого є неприйнятним чи не можливим за «своїм» релігійним вченням, релігійною ідеологією.

Таким чином політизація релігії полягає у набутті релігією таких ознак/критеріїв за яких вона могла би бути основою для політичних дій та процесів або чинником, що підсилював би їх через політизацію відносин між різними релігійними спільнотами або/та використання релігійного вчення для заклику чи виправдання політичних дій. Автори посібника у цій думці дійшли до того висновку, що політизована релігія – це релігія, що поєдналася з ідеологією, що дозволяє використовувати релігію та її вчення для різних політичних дій.

Можливість встановити політизованість релігії та міри до якого дійшов цей процес, на мою думку, є над важливим у відносинах між церквою та державою, адже політизована релігійна організація це одночасно інструмент для провадження владою майже будь-яких змін у суспільстві, збудження суспільства до потенційно майже будь-яких політичних дій, для пояснення владних дій або для мобілізації та об'єднання соціуму для боротьби з ворогом. В той же час політизована релігійна організація може стати загрозою для країни, якщо стане політичним інструментом ворожої держави або самостійним політичним актором, що буде мати свої власні

цілі, які розходитимуться або будуть прямо суперечити цілям та інтересам держави. Таким чином для держави розуміння того чи наявні політизовані релігійні організації, церкви у суспільстві є вкрай важливим. Іншим, таким же важливим, питанням є розуміння ступеню політизації релігійних організацій та її направлення.

Тим більше таке розуміння сьогодні є над важливим для української влади, адже на території нашої держави йде жахлива війна. Під час війни вірне розуміння наскільки та як політизована церква є необхідним, адже політизована релігійна організація може стати ще одною опорою для суспільства та влади у війні, допомагаючи боротьбі за спільну перемогу: підсилювати авторитет влади, виступати як актор багатосторонньої дипломатії, залучаючи міжнародну підтримку та допомогу для України, збільшувати ідею щодо вступу громадян у збройні сили, ставати ініціатором або заохочувати суспільство до волонтерських рухів на підтримку збройних сил чи постраждалих від військових дій. Нерозуміння ж цього призвело б до втрати можливості підсилити позиції нашої країни шляхом використання або співпраці з такою релігійною організацією, а можливо й до появи внутрішніх конфліктів та розбратів в українському суспільстві, що точно послабить Україну як на війні, так і на світовій арені. В той же час політизована релігійна організація може бути і неймовірною загрозою для держави та суспільства, вона може стати або самостійним політичним гравцем, що діятиме проти держави та, що є ще більш небезпечним, стати інструментом країни-агресора у цій війні. Потенційно російська федерація може використовувати політизовані релігійні організації у веденні війни проти України найрізноманітнішими способами: для культивування конфліктів та розбрату в середині країни, для розхитування авторитету влади та поширення повстанських/революційних ідей, для підтримки чи виправдання колабораціонізму та навіть для прямої військової допомоги.

Таким чином бачимо, що політизована релігійна організація/церква може дійсно стати причиною великих переваг у війні для України або великою загрозою. Та чи дійсно вплив релігії може бути настільки сильним серед українського суспільства? Згідно соціального дослідження Київського міжнародного інституту

соціології(КМІС)¹⁶ щодо релігійної самоідентифікації українців, яке проводилося з 6 по 20 липня 2022 року, тобто за пів року до повномасштабного вторгнення росії в Україну, лише 10% українців вважали себе атеїстами, а це означає, що близько 90% процентів українців так чи інакше зазнають впливу від певної релігії та є більш чи менш активним членом певної релігійної спільноти. При цьому абсолютна більшість українців – 72% відносять себе до православних українських церков, що означає, що саме ця конфесія потенційно мала найбільший вплив в українському суспільстві до початку війни. Вже після початку війни, а саме з 4 по 11 листопада 2022 року подібне дослідження щодо церковно-релігійної ситуації в країні проводив центр Разумкова¹⁷. Так результати його дослідження теж кажуть про те, що більшість українців є релігійними, так 74.1% українців назвали себе релігійними, тож за ще одним соціологічним дослідженням абсолютна більшість українців є вірними тої чи іншої релігії, а отже і є під певним релігійним впливом. Тож зважаючи на такий високий показник релігійності українців і перед війною і після її початку можемо казати, що вплив релігії на суспільство є дуже великим, а це означає, що політизовані релігійні організацій в Україні можуть спричиняти великий вплив на подальший хід війни та розвиток суспільства.

---

¹⁶ Київський Міжнародний Інститут Соціології. (2022). Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: Результати телефонного опитування, проведеного 6-20липня 2022 року. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1>

¹⁷ Дослідження разумкова: Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова.(2022). Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>

1.2 Виявлення та систематизація критеріїв політизації церкви

Для дослідження тої чи іншої релігійної організації на рахунок її політизації необхідно визначити певні критерії за якими визначатиметься політизація релігійних організацій/церков. На основі приведеної літератури та висновків можна виділити декілька основних критеріїв політизації церкви. По-перше в релігії, що ми розглядатимемо мають бути сформовані релігійні спільноти/спільнота, віряни якої ототожнювали б себе саме з нею та усвідомлювали б, що вони є членами окремою, унікальної релігійної спільноти. Також у такої релігійної спільноти чітко мають бути визначені межі між тими, хто входить до складу такої релігійної спільноти, а хто не є її членом. Тобто має бути сформоване відчуття та знання стосовно визначення того, хто належить до релігійної спільноти, є «своїм», а хто не належить та є «чужим», іншими словами у членів такої спільноти має бути наявне відчуття «своїх-чужих». Таким чином, перші два критерії політизованості релігійної спільноти є сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти та наявність відчуття «свої-чужі». По-друге, політизованій релігійній спільноті буде притаманно наявність розуміння її виключності, виключності свого релігійного вчення, ідей, цінностей, на відміну від інших релігій чи релігійних спільнот. Тобто ще одним критерієм політизованості є ствердження, що лише конкретно ця релігійна спільнота є єдина істинна і лише приналежність саме до неї може відкрити шлях до «богоугодності», «спасіння», правильного життя і т. д.. По-третє, політизована релігійна спільнота має мати певні політичні пріоритети, вподобання, інтереси та цілі, не залежно від того направлені вони у позитивне русло чи негативне. Наприклад члени певної релігійної спільноти можуть виступати за заборону абортів і ставити одною з своїх цілей їх зниження, можуть виступати спротив проти військових дій агресора та мати своїми цілями допомогу своїй владі та, різними методами, підтримку військових, серед членів релігійної спільноти можуть бути поширені думки за дискримінацію чи неприйняття певних людей за ознакою раси, сексуальності, національної чи політичної приналежності і одною з

цілей та пріоритетів такої спільноти буде зменшення чи повне зникнення із своєї країни/суспільства людей з тою чи іншою ознакою. Тобто четвертим критерієм політизованості релігійної спільноти є наявність у неї політичних вподобань, пріоритетів та цілей. Наступним пунктом є те чи закликають членів релігійної спільноти до політичних дій її релігійні лідери або політичні лідери країни у якій знаходиться спільнота. Так релігійні лідери можуть закликати своїх вірян до спротиву агресору чи навпаки до колабораціонізму, можуть закликати до боротьби проти представників ЛГБТ або представниками інших ознак, можуть закликати до протидіяння владі або навіть повстань. Напевно одним із найбільш показових випадків цього стався коли у 1955 році, глава кіпрської церкви архієпископ Макарій став і політичним лідером, очоливши національно-визвольне повстання кіпріотів та ставши у результаті президентом Кіпру після отримання ним самостійності¹⁸. Так само і політичні лідери можуть закликати релігійну спільноту до політичних дій, наприклад апелюючи до релігійного вчення. Таким чином ще одним критерієм політизації релігійної громади є наявність закликів релігійних та політичних лідерів до політичних дій. Також важливо й те чи використовується при цьому релігійне вчення для виправдання тих чи інших політичних дій та чи використовується воно для заклику та виправдання насилля. Після цього логічно витікає і наступний критерій, а саме наявність здійснення членами спільноти політичних дій та насилля. Виправдання політичних дій за допомогою релігійного вчення, виправдання за допомогою нього ж насилля та здійснення членами релігійної спільноти політичних дій та насилля. Останнім важливим пунктом буде наявність сприйняття представників інших спільнот(не обов'язково релігійних), як ворогів, при чому сприйняття ворогів є сакралізоване, коли член іншої спільноти(ворог) постає як представник «сил зла», як той з ким неможна йти на

---

¹⁸ Ковальський С.В.(2011). Депортація архієпископа Макаріоса III в контексті антиколоніальної боротьби на Кіпрі (1956-1959 рр.). Записки історичного факультету. Вип. 22. С. 226 - 234. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zif_2011_22_27

компроміс і чиє існування є не прийнятним чи навіть недопустимим для вчення їх релігії або їх божества.

Таким чином з попередньо сказаного можна виокремити наступні критерії політизації релігійної спільноти: сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти, наявність відчуття «свої-чужі», усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти, наявність політичних вподобань, пріоритетів чи цілей у релігійної спільноти, наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій, здійснення політичних дій членами релігійної спільноти, використання релігійного вчення для виправдання політичних дій/насильства, сакралізація ворогів.

Не менш важливо і визначити певну шкалу політизації релігійної спільноти, адже погодимося, що між відчуттям «свої-чужі» та наявністю сакралізації ворогів цієї спільноти, сприймання їх такими, чиє існування є неприйнятним є велика різниця. Так я буду визначати рівень політизації релігійної спільноти на основі того яких критеріїв політизації вже набула релігійна спільнота. У наступній шкалі показано, яких критеріїв має набути релігійна спільнота для певного рівня політизації, таким чином чим більш ознак буде мати релігійна спільнота, тим більш політизованою вона буде.

- 1 – сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти
- 2 – наявність відчуття «свої-чужі»
- 3 – усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти, релігійного вчення
- 4 – наявність в релігійній спільноті політичних вподобань, пріоритетів, цілей
- 5 – наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій
- 6 – здійснення політичних дій членами релігійної спільноти
- 7 – виправдання політичних дій, вподобань та бачень
- 8 – виправдання насильства
- 9 – сакралізація ворогів

1.3. Опис теоретичних підходів для розкриття поняття «нарративу»

Окрім використання критеріїв політизації у визначенні політизації церкви може бути надзвичайно корисним аналіз нарративів у церковній риторичі. Однак щоб використовувати аналіз нарративів, що наявні у церковній риторичі слід спочатку зрозуміти, що це.

Так хочу привести думку з приводу визначення поняття нарративу українського науковця Леоніда Ваховського у його статі про нарративи у історико-педагогічному дослідженні¹⁹. Так він говорить про нарратив, як про певний спосіб у який окремий актор говорить про явисьце, тобто нарратив це не саме явисьце, а те, як ми це явисьце інтерпретуємо та описуємо. Якщо ми наприклад перекладемо розуміння Ваховського на церкву, то церковний нарратив буде означати відношення церкви та її інтерпретацію певного питання та те, як вона транслює свої відношення та інтерпретацію до цього питання. Схожу думку зазначає і інший дослідник Геральд Принц²⁰ у своїй статі про нарративний аналіз, так за його словами нарратив це певна інтерпретація певного явища, певних подій, тобто те, як конкретний актор, у нашому випадку церква, інтерпретує певне явисьце, подію, інформацію... Також хочу згадати думку дослідника Є. Харнета²¹ про природу нарративів, так у своїй статі «Нарратив» він пише про те, що нарратив це не тільки інтерпретація чогось, а те що є продуктом систематизації бачень, інтерпретації, відношення до якогось явища, його позначення цим та опису, тобто нарратив це те, що об'єднує в собі

---

¹⁹ Ваховський Л. (2007). Нарратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз. Шлях Освіти. №1, С. 42-45. Режим доступу:

http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2839/1/_2007.pdf

²⁰ Prince, G. (1982). Narrative Analysis and Narratology. *New Literary History*, 13(2), 179. doi:10.2307/468908

²¹ Klein, H. E. M. (1999). Narrative. *Journal of Linguistic Anthropology*, 9(1/2), 167–169. <http://www.jstor.org/stable/43102456>

інтерпретацію, відношення, бачення... певного явища та у той же момент описує та позначає ним це явище. Таким чином можна сказати, що наратив це поєднання інтерпретацій, відношення, бачень, оцінки певного явища(інформації, події, політичних процесів...) певним актором та те, як цей актор їх транслює. Якщо ми кажемо про церкву, то аналіз наративів у церковній риторичі буде надзвичайно корисним для розуміння наявності політизації церкви, адже дасть нам краще зрозуміти сукупність відношень, інтерпретацій, оцінок церкви до різних політичних та геополітичних процесів, наприклад для дослідження політизації церкви було б дуже важливо визначити та зрозуміти церковні наративи про війну, про сторони війни, про різні політичні процеси, які складають сьогоднішній політичний порядок денний насамперед в Україні. Таким чином виокремивши церковні наративи із риторичі церкви ми зможемо більш краще та повно казати про політизацію церкви.

Як я вже зазначав раніше, за даними соціального дослідження Київського Міжнародного Інституту Соціології з приводу релігійності українців 72% населення України відносить себе до православ'я. Таким чином саме ця конфесія є найбільш впливовою в українському суспільстві й, за рахунок політизації, має потенціал або стати підтримкою та допомогою для українського суспільства або значною загрозою для нього. Таким чином я буду досліджувати політизацію саме в середині цієї конфесії, адже інформація саме щодо політизації цієї конфесії є найбільш важливим. Православ'я в Україні сьогодні розділено на декілька церковних організацій це Православна Церква України(далі в тексті ПЦУ), Українська Православна Церква московського патріархату (далі в тексті УПЦ) та Українська Православна Церква Київського Патріархату(далі в тексті УПЦ КП). Остання, хоч і є мало чисельною, однак існує окремо та незалежно від УПЦ та ПЦУ, а відтак є все ж окремою церковною організацією.

У цій роботі серед українських православних церков я буду досліджувати політизованість Української Православної Церкви. За даними соціологічного дослідження КМІСУ[10] до УПЦ себе відносить менша кількість українців ніж до

ПЦУ – 4% до 54%, не зважаючи на це Українська Православна Церква, згідно офіційних даних самої церкви²² на кінець 2022 року, тобто вже після періоду за який я аналізую риторичку УПЦ щодо політизації мала 12 148 релігійних громад(парафій), 12 551 священнослужителів та 262 монастиря. На жаль наразі не було опубліковано офіційної інформації щодо кількості релігійних громад та духовенства ПЦУ, однак з самого початку її створення предстоятель Православної Церкви України митрополит Епіфаній у своїх заявах для ЗМІ неодноразово зазначав кількість парафій ПЦУ. Так у 2018 році після створення ПЦУ митрополит Епіфаній заявляв, що Православна Церква України налічувала тоді приблизно сім тисяч парафій²³, у 2019 році митрополит Епіфаній опублікував допис у Фейсбук, де зазначив, що на той момент до складу ПЦУ входило 7 000 парафій та 77 монастирів²⁴. Після повномасштабного вторгнення у інтерв'ю онлайн-виданню «LB.ua» митрополит Епіфаній зазначив, що кількість парафій ПЦУ складає понад 8 тисяч²⁵ інтерв'ю було опубліковано 6 січня 2023 року. Таким чином бачимо за меншої кількості вірних УПЦ має більшу кількість релігійних громад та значну кількість духовенства, що свідчить про те, що у цієї церкви все ж залишається достатній вплив в українському суспільстві.

---

²² Українська Православна Церква.(2022). Українська Православна Церква у 2022-му році у цифрах: кількість парафій, священників, ченців. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/12/26/ukrajinska-pravoslavna-cerkva-u-2022-mu-roci-u-cifrax-kilkist-parafij-svyashhennikov-chenciv/#2023-06-12>

²³ Балачук І. (2018). В ПЦУ назвали кількість парафій і прокоментували захоплення храмів. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/21/7201961/>

²⁴ Думенко Е.(01.10.2019). Кількість парафій ПЦУ. Режим доступу: <https://www.facebook.com/epifaniy>

²⁵ LB.ua. (2023). Митрополит Епіфаній: «Ми просто терпимо присутність МП - вони не мають права перебувати на нашій території». Режим доступу:https://lb.ua/society/2023/01/06/541606_mitropolit_epifaniy_mi_prosto.html?fbclid=IwAR2bENbTg0pmchaief_bsRQaUx2q_vNV99EGFalOJBFIgVlNKaG-mjPHu7U

Крім цього саме навколо УПЦ зазвичай розгортаються події, що зазнають найбільш широкого суспільного розголосу та резонансу. Все, що перераховано вище свідчить про наявність значного впливу Української Православної Церкви серед українського суспільства, а тому вважаю, що дослідження політизації саме цієї церковної організації та її потенційного впливу на війну з росією сьогодні є найбільш доцільним.

1.4. Короткий опис історії існування УПЦ МП

Для більш повного розуміння Української Православної Церкви та її політизації вважаю потрібним привести короткий огляд історії УПЦ.

Якщо не брати далеку історичну перспективу, наприклад не розглядати стан православ'я в українських землях за часів Володимира Великого, то початково православ'я в Україні, як правило існувало у складі Руської Православної Церкви. Сама Українська Православна Церква виникла 25—27 жовтня 1990 року після ухвали Архієрейського Собору Руської Православної Церкви у відповідь на звернення українського єпископату до патріарха московського і всієї Русі Олексія II. Після цього УПЦ було надано незалежність та самостійність в управлінні й права широкої автономії. УПЦ стала православною церквою в Україні, яка була канонічна пов'язана із усією православною церквою в світі через канонічну єдність із Руською Православною Церквою, УПЦ отримала незалежність у своєму управлінні, у тому числі право вести самостійну міжнародну діяльність – наприклад створювати парафії та єпархії за кордоном, однак вищою інстанцією в управлінні Українською Православною Церквою залишилася РПЦ: наприклад предстоятеля УПЦ обирає український єпископат, однак після цього для початку управління церквою обраний кандидат має отримати благословенну грамоту від патріарха РПЦ, також як приклад повноважень, які лишились в РПЦ в управлінні УПЦ можна привести те, що хоч в УПЦ наявний самостійний й незалежний суд,

однак вищою інстанцією для нього є церковний суд РПЦ, тобто суд руської церкви звичайно не може впливати на суд УПЦ, однак при неможливості винесення судового рішення останнім справа мала б передаватися саме до церковного суду РПЦ.

Предстоятелем УПЦ із самого початку був Блажніший митрополит Київський і всієї України Філарет(Денисенко), однак у 1992 році митрополит Філарет був позбавлений сану митрополита. Згодом у 1997 році архієрейським собором РПЦ за поданням єпископату Української Православної Церкви було видано «Акт про відлучення від Церкви монаха Філарета (Денисенка)», тобто першого предстоятеля УПЦ митрополита Філарета було відлучено від церкви. Після митрополита Філарета митрополитом Київським та всієї України в УПЦ став митрополит Володимир(Сабодан). Сам же митрополит Філарет не визнав свого відлучення та позбавлення сану, тому після втрати зв'язків із УПЦ та свого положення там Філаретом Денисенко було засновано УПЦ КП – Українську Православну Церкву Київського Патріархату, яка діє і по сьогодні. Звісно УПЦ не визнала канонічність УПЦ КП.

Діяльність Української Православної Церкви регулюється статутом УПЦ²⁶. За історію існування УПЦ було прийнято 2 статuti, окрім цього до статутів також вносилися правки. Перший статут був прийнятий Собором Української Православної Церкви 25-27 листопада 1990 року, власне після створення УПЦ. У 1992 році 27 травня Собором єпископів УПЦ до цього статuti були прийняті зміни та доповнення, також 26 червня до цього статutu додатково вносилися зміни Собором Української Православної Церкви. Наступні зміни до статutu УПЦ вносилися також Собором єпископів УПЦ 21 грудня 2007 року.

---

²⁶ Українська Православна Церква. (2022). Статут про управління Української Православної Церкви.

Режим доступу: <https://dessa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/1.2-Statut-UPTS.pdf>

Також важливою датою можна в історії УПЦ можна вважати надання Українській Православній Церкві особливого статусу від РПЦ у 2017 році. Так визначенням Освяченого Архієрейського Собору Російської Православної Церкви, який проходив 29 листопада - 2 грудня 2017 року «Про внесення змін та доповнень до Статуту Російської Православної Церкви та інших документів Російської Православної Церкви»²⁷ до статуту РПЦ були внесені зміни, які надавали Українській Православній Церкві особливий статус у складі РПЦ, визначаючи її самокерованою церквою Управлінський центр якої знаходиться в Києві, знову визнавалися права УПЦ на широку автономію в складі Московського Патріархату.

Другий статут УПЦ був прийнятий 27 травня 2022 року Собором УПЦ²⁸. Прийняття нового статуту було спричинене агресією російської федерації на Україну та бажанням церкви у зв'язку із цим дистанціюватися від РПЦ. У результаті новий статут констатував самоуправління УПЦ та її незалежність від РПЦ, однак автокефалія УПЦ не була проголошена й таким чином одною із складових УПЦ. У статуті РПЦ нових змін у зв'язку із новим статутом УПЦ не було зроблено, Російська Православна Церква відреагувала на новий статут УПЦ та констатування нею своєї незалежності коментарем тодішнього голови синодального відділу зовнішніх зв'язків РПЦ митрополита Іларіона Алфєєва²⁹, який зазначив, що Собор УПЦ у новому статуті лише підтвердив наявний із 1990 року статус своєї церкви. Також після прийняття нового статуту УПЦ була проведена його релігієзнавча експертиза Державною службою України з

---

²⁷ Російська Православна Церква.(2017). Постанова архієрейського собору РПЦ. Режим Доступу: <https://web.archive.org/web/20191222041358/http://www.patriarchia.ru/db/text/5074390.html>

²⁸ Українська Православна Церква. (2022). Статут про управління Української Православної Церкви. Режим доступу: <https://dcss.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/1.2-Statut-UPTS.pdf>

²⁹ Global Orthodox. (2022). Коментар митрополита Іларіона щодо рішення Української православної Церкви. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=5fqByRqEIIA>

етнополітики та свободи совісті³⁰, яка дійшла висновку, що після прийняття нового статуту між УПЦ та РПЦ зостався церковно-канонічний зв'язок.

Важливою подією, що також вплинув на розвиток УПЦ був об'єднавчий собор православних церков України, який відбувся 15 грудня 2018 року. Цей собор був спробою об'єднати різні православні церкви в Україні в одну помісну православну церкву. У соборі взяли участь УПЦ КП та УАПЦ. УПЦ у цьому соборі участі не брала, адже не визнавала УПЦ КП та УАПЦ канонічними церквами – лише 2 єпископи УПЦ представлені на об'єднавчому соборі всупереч офіційній забороні УПЦ брати у ньому участь. У результаті об'єднавчого собору була утворена Православна Церква України, яка отримала Томос про автокефалію від Константинопольського патріархату. Українська Православна Церква не визнала ні канонічність собору, ні канонічність надання Томосу, ні канонічність самої новоствореної ПЦУ й продовжила існувати окремо.

Важливо також зазначити щодо назви Української Православної Церкви. Так сама церква наполягає на використанні назви «Українська Православна Церква»(УПЦ) у якій відсутня вказівка на її зв'язок і РПЦ. Ця ж назва використовується й у статуті церкви, який був прийнятий та зареєстрований у 2022 році. Наразі він опублікований на офіційному сайті УПЦ та на сайті Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. Також поширеним є використання назви Українська Православна Церква Московського Патріархату(УПЦ МП), яка вказує на наявність церковно-канонічного зв'язку між УПЦ та РПЦ. Ураховуючи, що такий зв'язок дійсно існує УПЦ, а також із метою виключити можливість плутання УПЦ МП із іншими православними церквами в Україні у назві роботи використовується саме назва УПЦ(МП) щодо Української Православної Церкви. Окрім того варто зазначити, що Конституційний Суд

---

³⁰ Державна служба України з етнополітики та свободи совісті.(2023). Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. Наказ № Н-8/11

України ухвалив рішення у справі щодо повної назви релігійних організацій³¹. Так у це рішення було покликано зобов'язати Українську Православну Церкву використовувати у своїй назві вказівку на її церковно-канонічний зв'язок із РПЦ. Так в рішенні було сказано, що релігійні організації, які мають свій управлінський центр на території країни агресора(у нашому випадку російської федерації) мають зазначати у своїй назві зв'язок із таким центром та країною агресором. Однак варто також зазначити, що управлінський центр УПЦ знаходиться в Києві, що офіційно визнано як самою УПЦ, так і РПЦ після надання нею у 2017 році особливого статусу для УПЦ, що є закріплено у статуті РПЦ.

Таким чином із всього вище сказаного бачимо, що Українська Православна Церква є доволі неоднозначним суспільно-політичним гравцем в українському суспільстві. З одного боку вона транслює свою позицію як саме української церкви: уникає назв у яких вказується на зв'язок із РПЦ, намагається дистанціюватися від неї за рахунок прийняття нового статуту у якому усіяко відмежовується від РПЦ та уникає згадуванню зв'язку із Російською Православною Церквою, констатує про свою незалежність від РПЦ та наявність самокерування. Із іншого боку Українська Православна Церква все ж має церковно-канонічні зв'язки із РПЦ та по суті є автономною та самоуправною церквою у складі РПЦ. Окрім цього варто зазначити, що хоч у новому статуті УПЦ, яким регулюється її діяльність і відсутні згадування про будь-який зв'язок із РПЦ та можливість РПЦ втручатися в управління Української Православної Церкви в статуті РПЦ такі положення zostалися, наприклад за цим статутом устав УПЦ має затверджуватися предстоятелем УПЦ та бути схваленим патріархом московським, обраний предстоятель УПЦ українським єпископатом та благословляється патріархом, також рішення Помісного та

---

³¹ Конституційний Суд України.(2022). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій). Справа № 1-13/2019(374/19). № 4-р/2022. Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf

Архієрейського Соборів РПЦ за статутом є обов'язковими, також суд Архієрейського Собору УПЦ є вищою судовою інстанцією для УПЦ. Хоч всі ці постанови відсутні у новому статуті УПЦ у якому стверджується про її повну самоправність все ж із статуту РПЦ ці постанови не зникли.

Таким чином бачимо, що Українська Православна Церква є дійсно доволі неоднозначним гравцем дослідження політизації якої може бути корисним для виявлення її ролі в українському суспільстві, потенційному впливу на українське суспільство та російську війну в Україні.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РИТОРИКИ УПЦ МП

2.1 Методологія та опис проведення контент-аналітичного дослідження

Як викладено вище, політизація церкви є визначальною для отримання державою вигоди від неї або потенційних загроз та небезпек. Вище я також визначив критерії за якими вважаю доцільно було б визначати політизацію церкви та саму церковну організацію, яку буду досліджувати – Українську Православну Церкву.

Дослідження політизації УПЦ буде базуватися на контент-аналізі промов, заяв, звернень, висвітлення певних дій церкви та її членів, що були опубліковані на офіційних джерелах УПЦ у вигляді дописів та новин.

Для дослідження обрані лише офіційні джерела, адже приватні проповіді, думки, певні слова..., хоч би й представників вищого духовенства УПЦ все ж таки є особистою думкою того, хто її висловлює, а таким чином я не маю жодної гарантії, що думки одного з представників вищого духовенства відображають позицію всієї УПЦ. Таким чином найбільш репрезентативними результати будуть саме на основі даних, що взяті з офіційних джерел, офіційне звернення, промова, заява... це звернення не тільки від лица конкретної особи, що його виголошує, а й від лица всієї церкви, таке, яке є погодженим із її позицією.

Період, за який будуть аналізуватися офіційні новини та дописи опубліковані УПЦ складає часовий проміжок від початку повномасштабного вторгнення рф в Україну до кінця наступного місяця по тому, тобто з 24.02.2022 до 31.03.2022. Цей період був обраний з наступних причин: по-перше, це первинний період війни, а первинні дані можуть бути найбільш показовими, по-друге, думки і риторика церкви може змінюватися з часом, по-третє, початок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну це час, коли можна очікувати первинні оцінки подій, війни та процесів, що відбувалися після цього церквою. Таким чином аналіз

офіційних заяв, промов, постанов... церкви буде найбільш репрезентативним та показовими саме на первинних етапах війни. Всього було проаналізовано 362 одиниці тексту: це опубліковані заяви УПЦ та її найвищих ієрархів, проповіді та промови ієрархів УПЦ, дописи у яких зазначалися надання допомоги церквою, відспівування воїнів, інформація щодо переходів парафій УПЦ до інших конфесій, а також дописи про руйнування храмів. Серед проаналізованих одиниць тексту 89 було опубліковано церквою на офіційному сайті УПЦ, для написання дописів використовувалася як українська, так і російська мови, більшість дописів були написані російською. Останні 273 одиниці тексту були опубліковані на офіційному сайті синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ, на цьому сайті дописи публікувалися виключно українською мовою.

Як я писав у першому розділі, мною було визначено наступні критерії політизації релігійних організацій: сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти, наявність відчуття «свої-чужі», усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти, релігійного вчення, наявність в релігійній спільноті політичних вподобань, пріоритетів, цілей, наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій, здійснення політичних дій членами релігійної спільноти, виправдання політичних дій, вподобань та бачень, виправдання насильства, сакралізація ворогів. Таким чином під час аналізу знайдених джерел саме вони будуть використовуватися для визначення політизації УПЦ.

Для дослідження були відібрані наступні офіційні ресурси УПЦ: офіційний сайт Української Православної Церкви³² та офіційний сайт синодального інформаційно-просвітницького відділу Української Православної Церкви³³.

---

³² Українська Православна Церква. (2023). Сайт Української православної Церкви. Режим доступу: <http://pravoslavye.org.ua/>

³³ Українська Православна Церква. (2023). Сайт синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ. Режим доступу: <https://news.church.ua/#2023-06-12>

2.2 Аналіз риторики УПЦ

За перші дні війни та послідуєчий місяць Українська Православна Церква зробила доволі багато заяв, звернень та дій, які транслювала на своїх офіційних ресурсах. Опубліковані дописи УПЦ є доволі різного характеру: це і звернення до вірян, політичних осіб, як українських, так і російських, заяви щодо подій, які сталися під час першого місяця війни, а також і щодо самої війни. Загалом риторика УПЦ, яка прослідковується в офіційних новинах доволі різноманітна, однак в цілому її можна розбити на 3 категорії: наративи, групи тверджень та транслювання церквою своєї діяльності щодо війни. Наративи церкви також можна розбити на декілька основних категорій це оцінка війни церквою, називання церквою війни, називання церквою ворогуючих сторін. Кожна із категорій церковної риторики щодо війни має різну наповненість: в певних категоріях церква має більш категоричне ставлення, в деяких намагається бути нейтральною, в деяких ставлення та позиція церкви не є статичними та змінюються з часом. Я хочу почати аналіз риторики УПЦ із аналізу її наративів, потім продовжити аналізом категорії риторики церкви про транслювання нею своєї діяльності щодо війни та закінчити аналізом груп тверджень цієї церкви.

Категорія «називання церквою війни»:

Я хочу розпочати з описання категорії називання війни. Саме до цієї категорії можна віднести перші опубліковані церквою слова та заяви. Так у перші години російського вторгнення було опубліковане звернення предстоятеля УПЦ митрополита Онуфрія до Українці. У цьому зверненні згадується слово війна та наявні благословення й заклики щодо молитви за українське військо та народ. Предстоятель УПЦ називає у своєму зверненні війну трагедією, а російські дії агресією. Тобто чітко можна побачити у зверненні осуд церквою війни та до певної міри відношення церкви до неї. Також вважаю потрібним згадати коментар минулого радника голови Офісу Президента України О. Арестовича про позицію

предстоятеля УПЦ митрополита Онуфрія щодо російської війни в Україні, який пізніше опублікувала церква на своїх офіційних ресурсах. Так були цитовані слова Арестовича з його інтерв'ю у Д. Гордона де він говорив, що предстоятель УПЦ майже одразу після вторгнення чітко назвав агресію рф проти України агресією³⁴. Тобто ще раз можемо бачити, як церква підтверджує своє бачення війни словами політичних діячів. Далі у одному із своїх звернень предстоятель звернувся до президента рф: «Відстоюючи суверенітет та цілісність України, ми звертаємось також до Президента Росії» з проханням припинити «братовбивчу війну» між народами, що «вийшли із Дніпровської купелі хрещення». Так бачимо, що вторгнення рф в Україну церква визнає та називає саме війною, а не спецоперацією чи конфліктом. Із іншої сторони УПЦ також називає її «братовбивчою», чим показує своє відношення до неї не як до загарбницької війни рф чи війни України за свою остаточну незалежність, а саме як до війни між двома братніми народами.

Варто однак зазначити, що не в кожній заяві УПЦ війна завжди називалася війною. Так 26-го лютого на офіційному сайті церкви було опубліковане 47 секундне відео-звернення предстоятеля УПЦ митрополита Онуфрія, яке було адресоване до представників українсько та російської влади основним меседжем якого став призив до переговорів та мирного врегулювання війни. Хоч у зверненні не було якихось політичних оцінок і основний його меседж стосувався проведення переговорів, однак ситуація не була названа війною, а була названа конфліктом та питаннями, які мають мирно вирішитися між сторонами цього конфлікту.

Відношення до війни церквою можна до певної міри прослідкувати не тільки у її особистих твердженнях, однак і в тому чиї твердження вона цитує. Так була опублікована заява патріарха Єрусалимського в якій він закликав всіх молитися про мир в Україні³⁵. Патріарх казав про молитву в Єрусалимі про

---

34 Гордон. Д. (2022). Арестович. Коли закінчиться війна, чи Україна віддасть Крим і Донбас, Ахметов. У гостях у Гордона. Режим доступу:<https://www.youtube.com/watch?v=ZHuPeK-maXg>

35 Українська Православна Церква.(2022). Патріарх Єрусалимський Феоділ: закликаємо всіх християн приєднатися до молитви за народ України. Режим доступу:<https://news.church.ua/2022/02/28/patriarh-jerusalimskij-feofil-zaklikajemo-vsix-xristiyan-prijednatisya-molitvi-za-narod-ukrajini/#2023-06-13>

дарування мудрості «лідерам та зацікавленим сторонам» для пошуку діалогу та єдності, а також про дарування миру. Однак, окрім цього, Єрусалимський патріарх назвав російське вторгнення «тяжкою кризою в Україні», а не війною, що може казати про не розуміння ним всієї тяжкості і серйозності ситуації в Україні або ж не бажання визнавати війну в Україні. Також на сайті інформаційно-просвітницького відділу опублікувалася заява Польської Православної Церкви до влади росії та її президента³⁶. У цій заяві ППЦ констатують війну та жахливі наслідки до яких вона призвела після чого закликають владу рф на чолі з її президентом припинити військові дії. Окремо варто зазначити, що говорячи про наслідки війни окремо згадуються «братовбивчі бої» між росіянами та українцями, тобто можна казати, що стверджується наявність певних «братських уз між українцями та росіянами. Висвітлення цієї заяви на сайті УПЦ говорить про згоду із її змістом. Однак цитувалися й інші заяви, так була висвітлена заява ВРЦіРО (Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій) із закликом до релігійних діячів Білорусії не допустити залучення їх армії до війни проти України.³⁷ Окрім наявного заклику тут бачимо, що ВРЦіРО називає ситуацію в Україні саме війною. Тобто бачимо, що УПЦ транслювала різні заяви із різними оціночними судженнями щодо війни та різним називанням війни. Звичайно це були не офіційні слова самої УПЦ, однак їх цитування до певної міри транслює згоду з цитованими твердженнями.

Також не можна не згадати звернення Священного Синоду УПЦ до своїх вірних та загалом українського народу³⁸. У зверненні було багато тверджень, які пізніше також будуть розбиратися, однак зокрема було наявне твердження щодо

---

36 Українська Православна Церква.(2022). Польська Православна Церква закликає російську владу припинити війну. Режим доступу:<https://news.church.ua/2022/03/22/polska-pravoslavna-cerkva-zaklikaje-rosijsku-vladu-priviniti-vijnu/#2023-06-13>

37 Українська Православна Церква.(2022). ВРЦіРО заклікала білоруських релігійних діячів не допустити залучення їх армії до війни проти України. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/11/vrciro-zaklikala-biloruskix-religijnix-diyachiv-ne-dopustiti-zaluchennya-jix-armiji-vijni-proti-ukrajini/>

38 Українська Православна Церква.(2022). Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви від 28 лютого 2022 року. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku/#2023-06-13>

називання церквою війни. Так у Священний Синод звернувся до патріарха Кирила із проханням підсилити молитву за «припинення братовбивчого кровопролиття» та закликати керівництво рф до припинення бойових дій. Тобто знову війна називається такою, що ведеться між двома братніми народами, «братовбивчою війною». Окрім патріарха Синод звертається до президента В. Зеленського та президента рф із закликом до початку переговорного процесу та припинення збройного протистояння між знову ж таки «братніми народами».

Як я писав на початку розділу риторика церкви в певних категоріях змінювалася із часом, так чим більше проходило часу від початку війни, тим все менше згадувалася риторика про «братські народи» та «братовбивчу війну» і тим більше при згадуванні війни виловлювалися осуд та вина рф у війні. Так 4 березня був опублікований допис у якому предстоятель УПЦ благословляв звершити у всіх монастирях та храмах молебень за мир в Україні. Тут варто звернути уваги на формулювання, яке використовувалося при назві цього молебня, а саме молебень “за мир, припинення війни зі сторони Росії та за благословення наших Українських захисників”, тобто тут вже прямо вказується, що саме росія є стороною, яка розпочала війну та винна у ній. Також схожий допис був про благословення предстоятеля УПЦ на Великий Піст. Для нас він важливий, адже предстоятель УПЦ благословив на піст всім вірянам УПЦ «молитовне правило» задля припинення війни, подолання ворожнечі в багатостраждальній українській землі та збереження миру у світі, як писалося на офіційному сайті церкви. Подібні дописи публікувалися і пізніше, так була опублікована новина, що анонсувала проведення молебню у всіх храмах та монастирях України за «припинення збройного протистояння та збереження суверенітету й цілісності України». Тобто тут також бачимо, що, хоч церквою не висловлюється певний осуд чи політична оцінка чогось, однак війна називається ворожнечею, збройним протистоянням та саме війною.

Також слід звернути увагу на допис, що говорив про звернення Почаївської Лаври до предстоятеля РПЦ через війну в Україні³⁹. В ньому було опубліковане звернення намісника та братії лаври до патріарха Кирила. В ньому патріарха просили звернутися до президента та влади рф з метою припинення бойових дій в Україні, а також прохали зробити все можливе для припинення збройного протистояння. У зверненні намісника лаври війна називалася великим гріхом та висловлювалася надія на мир, тобто бачимо, що тут вже війна називається саме війною. Також було наявне звернення предстоятеля УПЦ під час його промови після молебня за мир в Україні до президента рф із проханням припинити війну, щоб зберегти мир між народами. Тобто тут маємо ще один випадок де війна називається саме війною. Також предстоятель УПЦ закликав сторони війни до переговорів, важливо зазначити, що предстоятель спонукав до переговорів, які мають на меті мирно «вирішити всі проблеми», які існують між Україною та росією, а не щоб закінчити війну чи зупинити агресію рф, тобто бачимо, що в церкві зостається певне транслювання бачення та називання війни не як справжньої війни, а як лише певного конфлікту, певних «проблем», які можна просто вирішити та спокійно повернутися до минулого життя. Подібна риторика предстоятеля УПЦ прослідковується і пізніше, так була опублікована проповідь предстоятеля у якій він закликав сторони війни до переговорів і хоч сам заклик до переговорів є позитивним, однак говорячи про війну він не називає її війною, так використовуються наступні слова: «наша Церква завжди говорила і говорить сьогодні, що всі проблеми, які виникають між людьми, повинні вирішуватися не за допомогою зброї, не за допомогою сили, а за допомогою слова...». Тобто бачимо, що війна тут транслюється та називається, як проблеми між Україною та Росією, а не як війна чи напад Росії.

---

39 Українська Православна Церква.(2022). Почаївська Лавра звернулася до Предстоятеля РПЦ через війну в Україні. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/02/pochajivska-lavra-zvernulasya-do-predstoyatelya-rpc-cherez-vijnu-v-ukrajini/#2023-06-13>

Загалом за період початку війни та послідуєчий перший місяць після російського вторгнення церквою було багато разів згадана війна, однак називалася вона по різному. Перший момент, який слід зазначити це те, що у більшості випадків згадування війни вона все ж називалася війною, військовою, дією, збройним протистоянням, ворожнечею і так далі, що загалом каже нам про визнання церквою того, що йде саме війна. У деяких випадках при згадуванні та називанні війни не просто констатувалася її наявність, а й зазначалася певна винна росії у ній. Так для назви війни використовувалися такі формулювання як «російська агресія», «війна проти України» або ж «війна зі сторони Росії», тобто бачимо, що у називанні війни прослідковується певна оцінка російської сторони як такої, що почала війну, такої, яка здійснює агресію та такої що винна у ній. Окрім цього не так часто, однак чітко прослідковувалась наступна тенденція у називанні церквою війни. Так офіційно церква називала війну росії проти України братовбивчою, такою за якої проливається братська кров, при чому на офіційних ресурсах церкви публікувалися як заяви її самої, особливо від лиця предстоятеля УПЦ, так і від лиця іноземних церков – наприклад зазначалася заява Польської Православної Церкви у якій ППЦ називала війну такою у якій проливається кров братських народів. У такому називанні війни чітко простежується відношення церкви як до самої війни, так і до її сторін.

Із вище сказаного можна побачити два основних наративи, які транслюються у риториці церкви в категорії називання війни. Перший про те, що війна дійсно відбувається, про те, що тою, хто почав цю війну, винен в ній та здійснює агресію є російська федерація. Особливо це простежується у таких формулюваннях назви війни як «російська агресія», «війна проти України», «війна зі сторони Росії». Слід також зазначити, що із плином часу цей наратив все посилювався, так на початку війни церква, як правило, при називанні війни просто використовувала такі формулювання як «війна», «збройне протистояння», «військові дії» тощо, однак чим довше війна продовжувалася тим більше використовувалися формулювання, які вказували б на винну РФ та негативну оцінку її дій. Другий наратив, який можна

спостерігати у категорії називання війни простежується не так часто, однак завжди дуже чітко та транслює відношення УПЦ до війни та російської федерації. Так неодноразово у своїх заявах та закликах до переговорів церква називала війну «братовбивчою війною» та такою у якій ллється братська кров. Це звичайно насамперед каже нам про трансляцію відношення до російської сторони війни, до росіян досі як до «братів» та «братського народу», також це транслює нам переконання УПЦ про те, що «братський зв'язок» між Україною та росією, а також їх народами досі існує. Окрім цього таке називання війни часто супроводжує опис та називання війни між Україною та росією «проблемами та питаннями», наприклад при заклику до переговорів часто церква апелювала до того, що всі проблеми та питання, які існують між людьми(між Україною та росією) слід вирішувати словом, тобто переговорами, а не силою. Така думка зміщує відповідальність за війну з росії, яка її почала на саму наявність цих самих проблем та питань між Україною та рф, а значить до певної міри і на саму Україну, як на співвласницю цих проблем та питань. Тобто такі твердження до певної міри поширюють відповідальність за цю війну з росії на Україну. Таким чином можна побачити, що другий наратив УПЦ у категорії називання війни каже нам про наявність транслювання церквою думки про наявність братніх стосунків між росіянами та українцями, про сприйняття росіян як братів навіть після початку ними війни, а також до певної міри про наявність відповідальності України за початок війни.

Категорія «оцінка церквою війни»:

Наступна категорія риторики церкви це оцінка війни церквою. У цій категорії церквою також було зроблено достатньо багато офіційних заяв та написано дописів. Так перші оцінки війни, які давала церква можна виокремити із першого звернення митрополита Онуфрія на самому початку війни. Так, як згадувалося раніше війна в ньому називається та оцінюється як трагедія, яку вчинила рф, однак у цьому зверненні наявні й інші оцінки, що витікають із називання війни «братською». Так прослідковується оцінка церквою війни як трагедії, однак ця

трагедія оцінюється не як наслідок злочинних дій РФ, а скоріше як її фатальна помилка, яку ще можна виправити, наприклад переговорами і зберегти мир. Таким чином у риторичній церкві, особливо враховуючи наявність й інших чітких меседжів про братність російського та українського народів, транслюється і така оцінка війни як певної помилки Росії, яку ще можна було б виправити.

Також, як і з минулою категорією риторичної церкви, можемо судити про оцінку війни церквою і за тим, кого вона цитує на своїх офіційних ресурсах. Так було опубліковане звернення патріарха РПЦ Кирила⁴⁰. У цьому зверненні патріарх, транслюючи себе як очільник церкви, вірні якої знаходяться, як в РФ, так і в Україні він виразив співчуття всім «до кого доторкнулася біда», призвав вірян допомагати постраждалим, а «сторони конфлікту» - уникати жертв серед цивільних. Також у зверненні знову згадується теза про спільність російського та українського народу і те, що вона(спільність) допоможе «подолати розділення та протиріччя» як виразився патріарх Кирил. Тобто бачимо, що знову підтверджується відношення до війни скоріше, як до трагічної помилки, а не як до злочину, що скоїла РФ, адже у зверненні відсутні жодні оціночні судження щодо будь-якої сторони війни та їх дій, а також знову транслюється теза про братність українців та росіян. Знову ж таки, окрім звернення патріарха РПЦ, хочу згадати заяву Єрусалимського патріарха⁴¹, яка також описувалась вище. Єрусалимський патріарх називає війну в Україні «тяжкою кризою» у чому також бачимо оцінку війни в Україні. Так із такого формулювання зрозуміло, що наявна відсутність повного розуміння реальній ситуації у Єрусалимській Православній Церкві та оцінка російської війни в Україні також скоріше як проблеми чи конфлікту, а не війни.

---

40 Українська Православна Церква.(2022). Звернення Святішого Патріарха Кирила до архіпастирів, пастирів, чернечих і всіх вірних дітей Руської Православної Церкви. Режим доступу:<http://pravoslavnye.org.ua/2022/02/%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%89%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d1%81%d0%b2%d1%8f%d1%82%d0%b5%d0%b9%d1%88%d0%b5%d0%b3%d0%be-%d0%bf%d0%b0%d1%82%d1%80%d0%b8%d0%b0%d1%80%d1%85%d0%b0-%d0%ba%d0%b8%d1%80%d0%b8-3/>

41 Українська Православна Церква.(2022). Патріарх Єрусалимський Феоділ: закликаємо всіх християн приєднатися до молитви за народ України. Режим доступу:<https://news.church.ua/2022/02/28/patriarh-jerusalimskij-feofil-zaklikajemo-vsix-xristiyan-prijednatisya-molitvi-za-narod-ukrajini/#2023-06-13>

Однак окрім звернень російського та єрусалимського патріархів публікувалася також звернення Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій⁴², в яку входить і УПЦ, до релігійних лідерів росії. У зверненні констатувався факту того, що росія здійснює агресію, атакує мирні населені пункти України, а також про готовність України припинити військові дії, якщо війська рф повернуться до місць своєї дислокації. Тобто на офіційних ресурсах УПЦ, окрім заяв у яких зменшується відповідальність росії за війну, цитуються і ті у яких транслюється, що саме росія здійснює агресію, що вона скоює злочини атакуючи цивільних, загалом про те, що рф відповідальна та винна у війні, а не про наявність помилки чи непорозуміння у результаті яких виникла війна між Україною та росією. Знову ж таки, це твердження, як і минулі, не є офіційними словами УПЦ, однак на основі того, що вони цитуються на її офіційних ресурсах можемо до певної міри робити висновок про розділення цих позицій церквою.

Далі важливі твердження були наявні в опублікованому зверненні Священного Синоду УПЦ до вірних та українського народу⁴³. У зверненні наявні декілька основних меседжів. У першому висловлюється біль та скорбота з приводу війни, військових дій майже на всій території нашої країни, загибелі військових та цивільних. У наступному говориться про осуд війни та надію на її припинення. Таким чином можемо бачити, що церква, по-перше, знову визнає війну саме війною, по-друге, осуджує її, оцінює її як справжню трагедію, як те чого не мало бути, що приносить лише негативні наслідки. Однак далі також транслювався минулі тези про братність народів України та росії, а також заклики до президента рф та патріарха щодо закінчення війни та мирного діалогу. Тобто бачимо, що з одного боку транслюється негативна оцінка війни церквою, а з іншого

---

⁴² Українська Православна Церква.(2022). Всеукраїнська Рада церков закликала релігійних лідерів Росії посприяти обміну полоненими. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/16/vseukrajinska-rada-cerkov-zaklikala-religijnix-lideriv-rosiji-pospriyati-obminu-polonenimi/#2023-06-13>

⁴³ Українська Православна Церква.(2022). Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви від 28 лютого 2022 року. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku/#2023-06-13>

транслюється відношення до неї як до трагічної помилки у якій все ж винна рф, однак не злочину у якому винна рф.

Відношення УПЦ до війни та її оцінку також можна прослідкувати у звершені нею молебнів за припинення війни, також закликів чи благословень до молитви за мир. Так, по-перше, слід звернути увагу на те, що молебні або ж молитва звершувалися за мир саме в Україні, по-друге, слід звернути увагу на формулювання, які використовувалися при заклику до звершення молебнів чи молитви за мир в Україні, так були наявні такі формулювання як «звершення молитви за державу та про мир», «молебень за мир в Україні», «за мир та українських захисників», «літургія із молитвою за мир», «молитви «про позбавлення від ворога, про встановлення миру, про вимушених біженців і людей доброї волі, які допомагають нужденним»», «молитва про дарування мужності «нашим воїнам» та про полеглих на полі бою», «служіння молебню за припинення збройного протистояння та за збереження суверенітету та цілісності України». Тобто можна чітко побачити, що звершувалися молитви та молебні не просто за мир у будь-якому розумінні(адже мир може наступити навіть за умови, якщо війно виграє росія), але саме за український мир, за мир в українській землі, яка знаходить у складі цілісної української держави, мир, що здобувся у наслідок української перемоги. Таким чином війна тут оцінюється церквою як така у якій постраждалою є українська сторона, у якій і перемогти має саме українська сторона, війна у якій агресором є росія, адже лунають заклики до молитви не просто за мир чи російський мир, а за мир в Україні, український мир.

Також можна прослідкувати оцінку війни УПЦ у тому, як вона захищає себе від звинувачень у проросійськості. Так був розміщений допис, що присвячений заяві Херсонської та Новокаховської єпархій щодо спростування фейку. Раніше було опубліковане відео на якій священник УПЦ благословляв військових росії на участь у «спецоперації», зазначалося, що події на відео відбувалися на Херсонщині. У заяві єпархіяма зазначалося після перевірки, що священника з відео не має у штаті Херсонської та Новокаховської єпархій. У кінці ж заяви зазначалося: «Ми

засуджуємо збройну агресію Російської Федерації проти нашої країни. Ми вимагаємо припинення війни проти України. Ми молимося за українських військових, захисників нашого народу». Нажаль, ми точно не можемо визначити правдивість заяви єпархії щодо наявності у їх штаті священика з відео, однак можемо бачити, що церква офіційно констатує свою непричетність до благословення російських військових, зазначає свою негативну оцінку війни та молитву за українських військових. Таким чином у цьому транслюється негативна оцінка війни, а також можемо бачити певну трансформації з часом риторики церкви щодо оцінки війни, так у минулих опублікованих словах церкви чітко бачимо, що війна оцінюється тепер саме як російська агресія, а не непорозуміння чи конфлікт між Україною та росією.

У вище сказаному можна виокремити декілька наративів, що транслюються в риториці церкви у категорії оцінка війни. По-перше, зрозуміло, що церква оцінює війну як негативне явище, як те чого не мало відбуватися. Однак далі можна прослідкувати два наративи, які до певної міри конфліктують із собою. Так із одної сторони у риториці церкви щодо оцінки війни можемо прослідкувати твердження про те, що війна – це трагедія, яку почала росія, у якій винна росія, про те, що росія здійснює агресію, атакую цивільних і так далі, тобто наратив про те, що війна дійсно йде та, що у війні винна рф. Із іншої ж сторони присутній інший наратив у якому зменшується відповідальність росії за війну, так поряд з попереднім наративом неодноразова згадувалися твердження, цитувалися заяви через які транслювалося відношення до війни все ще як до трагедії, однак не як до злочину, який вчинила росія, а як до помилки, яка відбулася між Україною та рф. Так варто сказати, що винна за цю помилку, як правило визнається все ж за росією, а не за випадком, однак транслюється відношення до війни саме як до помилки росії, а не як до її злочину. Варто сказати, що з плином часу розподіл транслювання цих двох наративів є не рівномірним, так на початку війни переважала риторика церкви із використанням останнього наративу, однак чим більше проходило часу від початку війни, тим більше транслювався наратив про оцінку війни саме як злочину рф.

Окрім цього, подібно до першої категорії, чітко простежується наратив про наявність братських стосунків між українським та російським народами.

Категорія «називання церквою ворогуючих сторін»:

Наступна категорія риторики церкви щодо війни це називання церквою ворогуючих сторін, тобто російської та української. Думаю почати тут слід так само про згадування тверджень про братські народи. Частота транслявання такого ставлення до відносин між українським та російським народами, хоч і зменшується з часом від дати початку війну та загалом не є дуже частим, однак присутнє майже на всьому аналізованому періоді публікацій УПЦ та завжди є дуже чітким. Також приводилися твердження інших церков, що висловлювали твердження про братність українського та російського народів це Російська Православна Церква та Польська Православна Церква. Таким чином бачимо, що в УПЦ присутнє відношення до російської сторони та її представників як до братського народу, так із категорій риторики церкви, що були розглянуті вище ми бачимо, що визнається винна і напад «цього братського народу», однак можемо також стверджувати про називання церквою російської сторони братським народом.

Загалом всі інші називання сторін війни є достатньо однорідними: українців та українських воїнів називають нашими захисниками, нашими воїнами та іншими позитивними формулюваннями у яких транслюється відношення до української сторони та українських солдат як до «своїх». Так у звернені Священного Синоду, про яке згадувалося раніше говориться про молитву та підтримку українським воїнам, у новинах про відспівування українських воїнів їх називають «українськими захисниками», «героями», «українськими військовими», предстоятель церкви називав у деяких своїх проповідях, що були офіційно висвітлені «наше воїнство», а також і у всіх інших випадках згадування українських військових вони називалися лише у позитивному сенсі із трансляванням відношення до них як до «своїх».

Одними із найчастіших публікацій на офіційних сайтах УПЦ стосувалися відспівування священниками УПЦ загиблих українських воїнів. У цьому також прослідковується певне відношення до сторін війни: у нашому випадку до української сторони. Так хочу привести найбільш яскравий приклад висвітленого на офіційних ресурсах УПЦ випадку поховання воїнів ЗСУ священниками УПЦ. Так була опублікована новина про поховання загиблих українських воїнів у якій зазначалося, що військові були поховані з почеснями, що очолював чин похорону благочинний Охтирського округу, також додається звернення митрополита Сумського та Охтирського до Охтирської громади з приводу загибелі та поховання воїнів. Це каже нам про наявність сформованого відчуття «своїх-чужих» в УПЦ: священники УПЦ, відповідно релігійних канонів, мали б ховати та відспівувати усіх – і «своїх» і «чужих», однак бачимо, що в даному випадку воїнів відспівували з почеснями, відспівував їх благочинний, а не рядовий священник, а потім митрополит, тобто голова всієї єпархії, звернувся із словом з приводу поховання воїнів. Зрозуміло, що «чужих» так би проводжали навряд чи, а таким чином цілком можна стверджувати про наявність відчуття «своїх» до загиблих воїнів. Як я казав вище у дописі приводилося звернення митрополита Сумського та Охтирського. У ньому митрополит висловлював співчуття до близьких загиблих, закінчивши його словами: «Царство Небесне і вічна слава воїнам-героям!». Відспівування загиблих воїнів із почеснями, використання таких формулювань при їх називанні каже нам про відношення в УПЦ до військових, як до героїв та відповідно негативного відношення до російської сторони, адже герої – це ті хто борються з якимось ворогом чи «над злом».

Із російською стороною та представниками збройних сил росії ситуація протилежна: їх називають окупантами, загарбниками та іншими негативно забарвленими назвами. Наприклад часто використовуються такі слова як «російські окупанти», також предстоятель церкви у своїх зверненнях використовував формулювання «російські війська, що воюють проти України»

Також називання та відношення церкви до сторін війни можна простежити у заяві УПЦ⁴⁴ у якій говорилося відносно російської сторони про те, що: «немає виправдання тим, хто розпочинає війни», тобто окрім засудження російської сторони можна сказати, що вони називаються такими, яким не має виправдання за їх дії.

Також називання сторін війни та відношення до них церкви можна прослідкувати у офіційних новинах, що публікували інформацію про руйнування храмів УПЦ. Так висвітлювалося повідомлення Штабу ЗСУ про використання культових споруд(храмів) військовими росії для облаштування вогневих позицій. У дописі УПЦ засудила такі дії військових рф й зазначила, що сприймає їх «як акт святотатства і неприхованої наруги над святинєю, в наслідок чого місце поклоніння Богу перетворюють на місце, де звершуються диявольські справи». Також висвітлювалися й інші подібні дії військових росії щодо руйнувань храмів УПЦ. Тож можемо бачити відношення церкви до військовослужбовців рф та називання їх, як тих, хто вчинює святотатство та наругу.

Також називання сторін конфлікту відносилось не тільки до військовослужбовців, але й до сторін війни загалом. Так УПЦ цитувала заяву Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій⁴⁵ у якій Україна називається стороною, яка «бореться за добро і має стати учасником побудови нового суспільства, заснованого на духовних цінностях». Відповідно якщо Україна бореться на стороні добра, то росія та її військові – на стороні зла. Таким чином

---

44 Українська Православна Церква.(2022). Заява Української Православної Церкви від 10 березня 2022 року. <https://news.church.ua/2022/03/10/zayava-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-10-bereznya-2022-roku/#2023-06-13>

45 Українська Православна Церква.(2022). Рада церков закликає українців не поширювати нецензурну лексику. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/14/rada-cerkov-zaklikaje-ukrajinciv-ne-poshiryuvati-necenzurnu-leksiku/#2023-06-13>

бачимо, що тут транслюється відношення до України та її називання як світлої сторони, сторони добра, а рф – як до сторони зла.

Таким чином бачимо, що у категорії риторики церкви про називання сторін війни можна виділити три основні наративи. Перший, знову ж таки, наратив про наявність братських уз між російським та українським народами. Другий та третій наративи стосуються відношення церкви до української та російської сторони, так із написаного вище чітко прослідковується, що українська сторона сприймається як «своя», як «сторона добра», «сторона світла», транслюється відношення до українських військових як до «своїх військових», як до героїв, «воїнів добра», загалом жодного разу не було згадано українських військовослужбовців із якимось негативним забарвленням, а до української сторони війни завжди транслювалося максимально позитивне відношення. Із російською стороною війни все навпаки, тут транслюється наратив про те, що російська сторона є агресором, що саме вона винна у війні, транслюється відношення до російських військовослужбовців як до окупантів, як до загарбників, а після випадків руйнування ними храмів і як до святотатців, загалом тут відношення до військових рф повністю протилежне відношенню до українських військових, так жодного разу солдати росії не були названі «визволителями» чи іншими подібними формулюваннями, що відповідали б наративам російської пропаганди чи транслювали позитивне ставлення до них.

Після аналізу цих категорій риторики церкви щодо війни, можна сказати про наявність декількох наративів у риторичі УПЦ. Перший наратив звичайно стосується відношення УПЦ до війни, так церква визнає те, що війна відбувається й те, що взагалі йде саме війна, а не конфлікт чи криза, також транслюється негативне відношення церкви до війни, як до трагедії, а також її засудження. Другий наратив стосується розуміння церквою відношення росії до війни та її відповідальності. Так церква визнає та говорить про винну та відповідальність рф у війні, однак транслює відношення до війни не як до злочину росії, а скоріше як до фатальної помилки росії, яку ще можна виправити та відновити мир. Третій наратив стосується «братських відносин» між українським та російським народом,

так цей наратив церкви описує війну росії в Україні як братовбивчу, а також стверджує про наявність братських зв'язків між українським та російським народами. Четвертий наратив транслює відношення церкви до української сторони та військових, так церква вважає українську сторону «своєю» стороною, правою/правильною стороною, «стороною добра» у цій війні, а до українських військових також транслюється відношення як до «своїх» військових, захисників та героїв. П'ятий наратив стосується відношення УПЦ до російської сторони та її військових, так до російської сторони транслюється відношення як до негативної сторони, тієї, що почала війну та винна у ній, умовно як до сторони «зла», до російських військових транслюється загалом негативне відношення як до загарбників та окупантів.

Категорія риторики церкви щодо транслювання нею своєї діяльності у війні:

Друга категорія риторики церкви щодо війни це транслювання церквою своїх дій щодо війни. Саме ця категорія є категорією у якій церква опублікувала найбільшу кількість дописів. Загалом дії, які транслювала церква можна розділити на 2 категорії: діяльність церкви щодо надання нею допомоги, а також поховання духовенством УПЦ загиблих воїнів ЗСУ.

Найбільшою категорією за кількістю дописів серед усіх категорій риторики церкви є транслювання церквою її допомоги. Так у багатьох дописах на офіційних ресурсах Української Православної Церкви висвітлювалося надання допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України, теробороні, висвітлювалося надання допомоги постраждалим від війни та переселенцям, також публікувалася новина про участь у організації евакуаційного коридору до Маріуполя та супровід гуманітарного-евакуаційного конвою у ньому Запорізьким єпископом Лукою.

Також численні дописи були і на рахунок відспівування священниками УПЦ загиблих українських воїнів. Подібно до того випадку відспівування українських військових, який я розглядав раніше у всіх дописах на цю тему майже кожного разу

описувалися урочисті поховання військових з почесними та вираженням жалю за загиблими, всюди трансливалося відношення до українських воїнів, як до «своїх» та як до героїв.

Загалом у цій категорії риторики церкви, у тому як вона транслює свої дії можна побачити її самоідентифікацію, адже наявні випадки допомоги церкви лише одній стороні та лише представників одної сторони війни(української) церква відспівує із почетоми. Таким чином можемо стверджувати про транслювання через ці дописи церквою відношення до української сторони та до українських військовослужбовців як до своїх, як до правильно сторони, сторони добра. Відповідно із цього можемо зробити висновок і про протилежне відношення церкви до російської сторони та її військових.

Категорія риторики церкви «групи тверджень УПЦ»

Окрім визначених до цього категорій риторики церкви, які були зазначені вище також прослідковуються й декілька інших груп тверджень, оцінок та коментарів щодо поточних суспільно-політичних подій та явищ, які транслюються Українською Православною Церквою на її офіційних сайтах й на основі яких ми можемо стверджувати про політизацію церкви.

Так одною із таких груп тверджень було висвітлення церквою випадків переходів парафій УПЦ до інших православних конфесій, які УПЦ визначала як насильницькі та називала їх «захопленням». На офіційних сайтах УПЦ були опубліковані дописи про наявність самих цих переходів та їх опис церквою. Наприклад був опублікований допис у якому говориться, про таке захоплення представниками УГКЦ храму УПЦ на Івано-Франківщині, у дописі парафіяни храму УПЦ описувалися, як жертви, а представники УГКЦ – як агресори. Зокрема використовувалася така лексика як «варварський відбір храму», «зрізання замків», «вибиття дверей», «рейдери» та подібне. Такими дописами церква намагалася привернути увагу до таких переходів та захиститися від них у майбутньому. Також подібні дописи щодо, які були опубліковані УПЦ з метою захисту себе від

внутрішніх недоброзичливці стосувалися намагань церкви спростувати звинувачення у свою адресу щодо сприяння та допомоги російській агресії. Зокрема публікувалася інформація про доноси на храми УПЦ в правоохоронні органи на рахунок зберігання в храмах зброї, які визначалися церквою як хибні та послідувачі за цим обшуки СБУ в храмах УПЦ із зазначенням їх без результативності. Також публікувалися звернення ієрархів церкви до влади та суспільства загалом, зокрема звернення керуючого справами УПЦ щодо припинення поширення неправдивої інформації про УПЦ, не примноження агресії в суспільстві та збереженні релігійного миру, до тих, хто поширює таку інформацію, яку УПЦ визначала хибною використовувалися звернення, як до тих «хто сіє розбрат та хаос» у суспільстві. Також публікувалося про звернення громадянської організації «Миряни»⁴⁶ до президента Володимира Зеленського у якому розказувалося про насильницькі дії проти УПЦ, застереження щодо небезпеки наявності таких дій. Також публікувалися дописи-відповіді на звинувачення окремих священнослужителів УПЦ у проросійських поглядах або діяльності у яких інформація про таких священнослужителів спростовувалася церквою. Публікувалася заява юридичного відділу УПЦ у якій висловлювалася критика законопроекту про заборону діяльності УПЦ в Україні. Також церква на своїх офіційних джерелах публікувала заяви правоохоронних органів та політичних діячів у яких або зазначалася проукраїнська позиція УПЦ або спростовувалася інформація про її сприяння російській агресії, було опубліковано допис із зверненням поліції про відповідальність за хибні виклики правоохоронних органів, заяву глави офіса президента Андрія Єрмака, яку він опублікував у своєму телеграм

---

⁴⁶ Українська Православна Церква.(2022). КИЇВ. «Миряни» звернулися до Зеленського через захоплення храмів УПЦ. Режим доступу:

[http://pravoslavnye.org.ua/2022/03/%d0%ba%d0%b8%d0%b5%d0%b2-](http://pravoslavnye.org.ua/2022/03/%d0%ba%d0%b8%d0%b5%d0%b2-%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%8f%d0%bd%d0%b5-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8c-%d0%ba-%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc/)

[%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%8f%d0%bd%d0%b5-](http://pravoslavnye.org.ua/2022/03/%d0%ba%d0%b8%d0%b5%d0%b2-%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%8f%d0%bd%d0%b5-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8c-%d0%ba-%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc/)

[%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8c-%d0%ba-](http://pravoslavnye.org.ua/2022/03/%d0%ba%d0%b8%d0%b5%d0%b2-%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%8f%d0%bd%d0%b5-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8c-%d0%ba-%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc/)

[%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc/](http://pravoslavnye.org.ua/2022/03/%d0%ba%d0%b8%d0%b5%d0%b2-%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%8f%d0%bd%d0%b5-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8c-%d0%ba-%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc/)

каналі⁴⁷ та допис, який висвітлював коментар радника голови Офісу Президента Михайла, Подоляка, який він дав у своєму інтерв'ю⁴⁸ каналу «Україна 24» з приводу законопроекту про заборону діяльності УПЦ в Україні, де Подоляк зазначив, що УПЦ займає відміну позицію від РПЦ щодо війни. Був також опублікований допис про заяву Голови Рівненської обласної ради Сергія Кондрачука⁴⁹ у якій він казав про відсутність переховування зброї у храмах УПЦ та перевантаження лінії служби 102 від недостовірних повідомлень про переховування зброї у храмах. Таким чином бачимо, що церквою публікувалася група тверджень та коментарів стосовно направлених проти неї дій та звинувачень від яких вона намагається захиститися шляхом спростування цих звинувачень, висвітлення дій своїх недоброзичливців проти неї у негативному світлі та шляхом використання заяв правоохоронних органів і політичних діячів на свою користь.

Також були опубліковані новини від УПЦ, у яких описувалася реакція церкви на руйнування храмів УПЦ в наслідок воєнних дій. Тут є два основних твердження, які трансливалися у цих новинах. По-перше, церквою визнавала, що храми були зруйновані не по випадковості, а через те, що були вибрані у якості військової цілі, винну ж за руйнування церков УПЦ визнавала за російськими військами. По-друге, у таких дописах церква також трансливала своє відношення до тих, хто обстрілював храми, тобто до військ рф як до святотатців.

---

⁴⁷ Єрмак А. (21.03.2022). Останнім часом в соцмережах, чатах населених пунктів з'являється величезна кількість дезінформаційних публікацій... . Режим доступу:<https://t.me/ermaka2022/36>

⁴⁸ Фабрика Новин. (2022). ПОДОЛЯК: рф розпочала новий вид війни, Абрамович врятував переговори, РПЦ женуть з України – Україна. Режим доступу:
<https://www.youtube.com/watch?v=CFRsrV7M2ko&t=580s>

⁴⁹ Українська Православна Церква.(2022). Голова Рівненської обласної ради: Не піддаваймося на провокації. Складів зброї у храмах та монастирях УПЦ немає. Режим доступу:
<https://news.church.ua/2022/03/01/golova-rivnenskoji-oblasnoji-radi-ne-piddavajmosya-na-provokaciji-skladiv-zbroji-u-xramah-ta-monastiryax-upc-nemaje/#2023-06-13>

Також публікувалися дописи із «релігійними рекомендаціями» щодо того як можна перемогти у війні. Так було опубліковане звернення керуючого УПЦ у якій він казав, що гарантією для перемоги є віра у Бога та дотримання Його законів. Було зазначено також, що «нечестивим» правителям у перемозі ніщо не допоможе, відповідно перемога гарантована тим, хто слухає думки церкви та живе по «Божим законам». Таким чином транслюється певна виключність віровчення УПЦ та ролі церкви для досягнення перемоги.

Останньою групою тверджень, які можна виділити серед риторики УПЦ це її заклики до переговорів та аргументація їх необхідності. Так неодноразово у заявах, звернення та проповідях ієрархів УПЦ лунали заклики до переговорів. Окрім самого закінчення війни у мирний спосіб як аргументація до старту мирного процесу використовувалася апеляція до наявності братніх стосунків між російським та українським народами або вона ж у поєднанні із релігійним вченням. Як ілюстрацію цього хочу привести наступну цитату предстоятеля УПЦ взяту із одної з його проповідей, що опублікована на сайті УПЦ: « Та єдність, що досягається за допомогою меча, недовготривала та ненадійна. Це єдність людська і вона розпадається. А та єдність, яка у Богові, – вона вічна. Я хотів би, щоб між нашими народами була єдність у Богові, щоб любили одне одного і були в Бога єдиними».

Таким чином у періоді з початку війни і до першого місяця потому: а саме з 24.02.2022 по 31.03.2022 із новин, що були опубліковані Українською Православною Церквою на офіційному сайті УПЦ та офіційному сайті синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ вдалося виокремити такі церковні наративи, а також групи тверджень, оцінок та коментарів щодо суспільно політичних подій та процесів, які можуть казати нам про політизацію Української Православної Церкви.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПОЛІТИЗАЦІЇ УПЦ МП

3.1. Політизація УПЦ МП: вступний аналіз

Із першого розділу зрозуміло, що політизація церкви потенційно дуже сильно може впливати на війну та й взагалі на суспільно-політичну ситуацію в країні, як з негативної сторони, так із позитивної, тому розуміння політизації церкви дуже важливе для країн, які знаходяться у стані війни задля можливості ефективно використовувати церкву та співпрацювати з нею задля перемоги, враховуючи позитивні та негативні аспекти політизації церкви або ж навпаки вчасно нейтралізувати загрозу, яку вона може становити. Таким чином слід розібрати, які критерії політизації церкви представлені в УПЦ.

У теоретичній частині цієї роботи було виділено певну кількість критеріїв політизації церкви це сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти, наявність відчуття «свої-чужі», усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти, наявність політичних вподобань, пріоритетів чи цілей у релігійної спільноти, наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій, здійснення політичних дій членами релігійної спільноти, використання релігійного вчення для виправдання політичних дій/насильства, сакралізація ворогів. Окрім цього в ході контент-аналізу було виокремлено додаткові критерії політизації церкви за допомогою яких можна її описати більш повно. Так було знайдено наступні критерії: транслювання церквою своєї самоідентифікації, використання релігійного вчення для виправдання/засудження політичних дій чи вподобань, використання церквою заяв правоохоронних, державних органів чи політичних діячів на свою користь та виконання церквою своєї інтегративної функції.

Перед початком висвітлення критеріїв політизації церкви постає питання про те, а чи взагалі існують не політизовані церкви або ж не політизовані релігійні

організації? Адже так чи інакше церква чи будь-яка інша релігійна організація завжди дає певний коментар чи оцінку суспільно-політичним процесам, які відбуваються у суспільстві цієї релігійної організації, таким чином завжди так чи інакше впливаючи на своїх вірян та транслюючи їм певну думку стосовно того чи іншого суспільно-політичного явища або певної політичної події. Як було визначено у першому теоретичному розділі на основі думок К. Шмідта політизація релігійної спільноти та й взагалі будь-якої спільноти починається тоді, коли у членів цієї спільноти з'являється відчуття «своїх» щодо членів своєї спільноти та «чужих» щодо членів інших спільнот або ж взагалі всіх інших людей. Із чого пізніше було виведено, що політизація окремої спільноти з'являється при формуванні цієї спільноти, адже відчуття «своїх-чужих» є якби апріорною ознакою сформованої спільноти тому що без сформованого відчуття того, хто для неї «своїх», а хто «чужі» спільнота не може бути сформованою. Українська Православна Церква є сформованою спільнотою із чітким розумінням членами цієї спільноти, хто для них «свої» та хто «чужі», що багато разів простежується у наративах церкви, у позитивних та негативних оцінках церкви щодо сторін війни та у тому із ким церква себе само ідентифікує. Таким чином наперед всього ми можемо казати про наявність політизації Української Православної Церкви як мінімум на основі того, що ця церква є сформованою спільнотою із чітким розумінням відчуття «своїх-чужих».

Друге, що слід зазначити та через що можна стверджувати про наявність політизації церкви це взагалі її залученність до оцінки політичних подій та її взаємодію із суспільно-політичними акторами. Так абсолютна більшість опублікованих на офіційних сайтах церкви дописів стосувалися надання оцінки або коментарів щодо певних політичних або геополітичних подій та явищ, у нашому випадку оцінки та коментарі насамперед надавалися тим, що стосувалися війни, а окрім цього дописи були присвячені висвітленню взаємодії церкви із певними суспільно-політичними акторами. Лише декілька опублікованих дописів із аналізованого періоду стосувалися наприклад опису православних свят,

нейтральним проповідям або висвітленню православного віровчення. Таким чином наявність політизації Української Православної Церкви ілюструється з самого початку й залученністю її у взаємодію із іншими суспільно-політичними акторами та наданням церквою коментарів та оцінки щодо поточних політичних подій та явищ, адже це так чи інакше включає церкву до політичного дискурсу та здійснює вплив на політичні переконання та думку вірян церкви, щодо подій, які коментує УПЦ.

3.2 Аналіз наративів УПЦ МП на рахунок політизації

На мою думку найкраще проаналізувати, які критерії політизації церкви наявні в УПЦ можна за шляхом визначання того, які критерії політизації церкви транслюються в наративах церковної риторики. Так у теоретичному розділі було визначено, що наратив це поєднання інтерпретацій, відношення, бачень, оцінки певного явища певним актором та те, як цей актор їх транслює. Таким чином саме в церковних наративах найбільш точно можна визначити наявність відповідності церковної риторики тим чи іншим критеріям політизації, адже їх визначення буде ґрунтуватися не одиничному випадку коментаря чи твердження церкви про щось, а на послідовній сукупності таких тверджень, бачень, інтерпретацій та відношення церкви до певного явища, події чи суспільно-політичних процесів.

Так перший визначений наратив стосується того як УПЦ відноситься до війни. У наративі транслюється визнання церквою того що війна дійсно відбувається та визнання за нею саме статусу війни, а не конфлікту чи кризи, також у наративі війна засуджується, транслюється негативне відношення УПЦ до неї, як до трагедії. Цей наратив дає нам змогу визначити в риторичі Української Православної Церкви наступний критерій політизації. Так на основі наявності в церкві будь-яких оцінок щодо геополітичних процесів та подій, у нашому випадку наявності негативної оцінки війни, можемо стверджувати про наявність у цьому

нарративі такого критерію політизації церкви як «наявність в церкві політичних вподобань», які церква власне і транслює у своїх оцінці та відношенні до війни. Також ми можемо стверджувати про наявність такого критерію політизації як «засудження/виправдання церквою політичних дій», у нашому випадку – засудження війни.

Наступний нарратив містить у собі інтерпретацію церквою того, яку роль росія має у війні. Так у цьому нарративі говориться, що у війні винна росія, однак церква у своїй риторичній транслює бачення того, що росія, розпочавши війну, вчинила не злочин, а фатальну помилку, яку слід виправити та далі продовжити мирне співіснування. У цьому нарративі можна простежити наступні критерії політизації церкви. По-перше, на основі того, що росію все ж визнано виною у війні можемо казати про наявність такого критерію як сформованість відчуття «свої-чужі»: «свої» по відношенню до української сторони та «чужі» по відношенню до російської, адже саме вона визнана винною у війні. Особливо можемо про це казати якщо доповнити це розглянутими раніше твердженнями, що транслюють її самоідентифікацію церкви, наприклад твердження про «напад на нашу землю» чи використання формулювань «наші захисники» й подібних щодо військовослужбовців ЗСУ. По-друге, можемо знову стверджувати про такого критерію політизації як «засудження/виправдання церквою політичних дій», так з одного боку бачимо, що церква засуджує РФ, як винуватця війни, але з іншого бачимо, як церква до певної міри виправдовує її, як злочинця, що вчинив війну.

Третій нарратив стосується визнання та транслювання наявності братських відносин між українцями та росіянами. Так цей нарратив каже нам знову про наявність в УПЦ критерію політизації «свої-чужі», адже констатування наявності братських стосунків між українцями та росіянами навіть після початку війни говорить про наявність відчуття «своїх» щодо представників російського народу.

Четвертий та п'ятий нарративи транслюють відношення церкви до української та російської сторони, а також їх військовослужбовців. Так УПЦ завжди говорить про українську сторону як про «свою» сторону, правильну стороною, ту, яка

знаходиться на «стороні добра» у цій війні, а до українських військових відповідно також транслюється відношення як до «своїх» військових, захисників і героїв. Відповідно до російської сторони та її військових транслюється протилежне відношення, як до негативної сторони, яка почала війну та є винною у ній, російська сторона вважається «стороною зла» у війні, до російських військових транслюється загалом таке ж негативне відношення як до загарбників та окупантів. Ці два наративи знову таки кажуть нам про наявність критерію відчуття «своїх-чужих» у церковній спільноті УПЦ: «своїх» до української сторони та її представників та «чужих» до російської сторони та її представників. Окрім цього можемо стверджувати про наявність таких критеріїв політизації, як наявність політичних вподобань та виправдання/засудження політичних дій чи вподобань на основі наявності позитивних чи негативних оціночних суджень щодо сторін війни та їх дій.

Також у минулому розділі одною із категорій риторики церкви була визначена трансляція церквою своєї діяльності. Це навряд чи можна назвати саме нарративом, адже церква тут не оцінює та не інтерпретує будь-які суспільно-політичні події та процеси, а тільки транслює свою діяльність, однак на основі того, які саме дії та по відношенню до кого здійснювала церква можна також казати про наявність певних критеріїв політизації. Так у минулому розділі було виокремлено два основних напрямки діяльності УПЦ це надання допомоги військовим та гуманітарної допомоги постраждалим від війни цивільним та переселенцям, а також відспівування священниками УПЦ українських воїнів. Звичайно перший критерій політизації церкви про який нам одразу говорить такі дії УПЦ це наявність в церкві відчуття «свої-чужі», адже допомагає церковна спільнота саме «своїм» та саме «своїх» воїнів церква відспівує із почесами при цьому офіційно транслюючи це. По-друге можемо також стверджувати про наявність у церкві певних політичних вподобань, адже УПЦ надає допомогу виключно одній стороні конфлікту. Окрім цього надання церквою, як окремою спільнотою допомоги каже нам про сформованість цієї спільноти, а кількість дописів про різні випадки

надання допомоги нею каже про високий рівень її інтеграції, а ці дві ознаки самі по собі відповідають такому критерію політизації церкви як «сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти» та «виконання церквою своєї інтегративної функції».

3.3. Аналіз груп тверджень УПЦ МП на рахунок політизації

Як говорилося у другому розділі окрім церковних наративів із риторики церкви, яка транслювалася на її офіційних сайтах було виокремлено також групи тверджень, оцінок та коментарів щодо суспільно-політичних подій та явищ аналізованого періоду. За цими групами тверджень, коментарів та оцінок також визначити критерії політизації, які наявні в УПЦ.

Так одна з груп містила висвітлення церквою звинувачень у її адресу про сприяння УПЦ російській агресії та спростування церквою таких звинувачень у тому числі використовуючи заяви політичних діячів та правоохоронних органів. Також публікувалися дописи, що висвітлювали переходи парафій УПЦ до інших конфесій, які церква називала насильницькими. У цій групі тверджень можемо спостерігати наступні критерії політизації церкви, по-перше, наявність сформованого відчуття «своїх» - членів спільноти УПЦ та «чужих» - у цьому випадку внутрішніх недоброзичливців церкви яких вони звинувачує у насильницьких переходах храмів та від чиїх звинувачень намагається захиститись. По-друге, можемо казати про наявність такого критерію політизації як «транслювання церквою своєї самоідентифікації», адже захищаючись від звинувачень у сприянні агресії РФ церква говорить про свою приналежність та допомогу українській стороні війни й тим самим само ідентифікує себе саме з нею. Третій критерій політизації, який можна тут побачити це «використання церквою заяв правоохоронних, державних органів чи політичних діячів на свою користь»,

адже захищаючись від звинувачень церква цитує заяви політичних діячів та правоохоронних органів.

Наступна група тверджень, як зазначалося у другому розділі стосувалася реакції церкви на руйнування церков у ході бойових дій. Як зазначалося раніше церква визнала винну у руйнуванні храмів за військами рф, а також назвали тих, хто руйнував храми святотатцями. Тут можна побачити два критерії політизації церкви, перший це наявність відчуття «свої-чужі», де чужі тут – військовослужбовці рф, які руйнують храми УПЦ, а також такий критерій політизації як «сакралізація ворогів», адже військово службовці росії визначають тут не просто як вороги, а як вороги-святотатці, які руйнують храми.

Наступна група тверджень стосувалася транслявання церквою своєї виключності для перемоги України у війни. Так в УПЦ назвали гарантією перемоги у війні віру у Бога та дотримання Божих законів, країнам ж, які не мають цього та «нечестивим правителям» за словами церкви нічого не може допомогти. Таким чином в УПЦ наявний і ще один критерій політизації – «усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти».

Останньою групою тверджень, у якій прослідковуються критерії політизації УПЦ є заклики церкви до переговорів та аргументи, які застосовує церква для транслявання необхідності їх початку. Сама наявність таких закликів одразу каже нам про наявність такого критерію політизації церкви як «наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій». Інші критерії політизації простежуються у аргументації цих закликів, так у церковній риторичі щодо початку мирного процесу використовувалося два основних аргументи це наявність братніх стосунків між російським та українським народом та релігійне вчення, яке використовувалося для обґрунтування важливості та необхідності закінчення війни саме переговорами. У цій аргументації можна побачити два критерії політизації це «наявність відчуття «своїх-чужих», адже на основі констатування того, що російський народ є братнім для нас ми можемо до певної міри казати про

сприйняття його у категорії «своїх», а також такий критерій політизації церкви як «використання релігійного вчення для виправдання політичних дій».

Таким чином бачимо, що у риторичі Української Православної Церкви було виявлено багато випадків наявності у ній критеріїв політизації церкви. Серед виявлених наративів церковної риторики було зафіксовано такі критерії політизації як «наявність в церкві політичних вподобань, «засудження/виправдання церквою політичних дій», «сформованість відчуття «свої-чужі»», «сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти» та «виконання церквою своєї інтегративної функції». На основі цього ми вже можемо казати про політизованість церкви. Серед виявлених з церковної риторики груп тверджень, коментарів та оцінок були виявлені такі критерії політизації як «наявність сформованого відчуття «свої-чужі»», «транслявання церквою своєї самоідентифікації», «використання церквою заяв правоохоронних, державних органів чи політичних діячів на свою користь», «сакралізація ворогів», «усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти», «наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій», а також «використання релігійного вчення для виправдання політичних дій».

Таким чином бачимо, що Українська Православна Церква є політизованою, адже має сформовану та високо інтегровану спільноту, надає коментарі та є залученою до оцінки майже всіх політичних подій та процесів, які відбувалися у межах аналізованого періоду, а також була включена у взаємодію із суспільно-політичними акторами. Насамперед, окрім цього можна із впевненістю стверджувати про політизованість УПЦ на основі того, що у риторичі церкви були виявлені майже всі критерії політизації релігійних спільнот.

ВИСНОВКИ

Отже у цій роботі вдалося описати поняття політизації релігійної спільноти та важливості вірного розуміння політизації конкретної релігійної спільноти державною владою для вірної взаємодії із нею, тим паче важливість цього для української влади, яка очолює країну, що сьогодні знаходиться у стані війни. Було визначено, що в українському суспільстві найбільш поширено релігією є християнство, а найбільш поширеною конфесією є православ'я, як було зазначено у теоретичному розділі близько 72% українців вважають себе саме православними. Тому для аналізу політизації була обрана релігійна організація із цієї конфесій, а саме – Українська Православна Церква.

Дослідження політизації УПЦ буде базуватися на контент-аналізі промов, заяв, звернень, проповідей та висвітлення зазначених дій церкви та її членів, що були опубліковані на офіційних джерелах УПЦ у вигляді дописів та новин. Період, за який будуть аналізуватися офіційні новини та дописи, що були опубліковані УПЦ складає часовий проміжок від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну і до кінця наступного місяця по тому, а саме з 24.02.2022 до 31.03.2022. Для дослідження були відібрані наступні офіційні ресурси Української Православної Церкви: офіційний сайт Української Православної Церкви та офіційний сайт синодального інформаційно-просвітницького відділу Української Православної Церкви.

Для проведення аналізу політизації УПЦ було визначено критерії політизації релігійних спільнот за якими можна було б встановити наявність політизації в церкві.

У теоретичному розділі роботи було визначено такі критерії політизації:

- сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти
- наявність відчуття «свої-чужі»

- усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти, релігійного вчення
- наявність в релігійній спільноті політичних вподобань, пріоритетів, цілей
- наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій
- здійснення політичних дій членами релігійної спільноти
- виправдання політичних дій, вподобань та бачень
- виправдання насильства
- сакралізація ворогів

Окрім цього під час роботи над аналізом даних було визначено такі додаткові критерії політизації релігійно спільноти:

- транслювання церквою своєї самоідентифікації
- використання релігійного вчення для виправдання/засудження політичних дій чи вподобань
- використання церквою заяв правоохоронних, державних органів чи політичних діячів на свою користь
- виконання церквою своєї інтегративної функції.

Для аналізу політизації церкви використовувалися не тільки критерії політизації релігійних спільнот, окрім них був проведений аналіз наявності наративів у риторичі церкви за аналізований період. Так було виокремлено чотири категорії риторичі церкви: оцінка церквою війни, називання церквою війни, називання церквою ворогуючих сторін, а також транслювання церквою своєї діяльності щодо війни. Серед перших трьох категорій були виокремлено п'ять наративів церковної риторичі, а саме: наратив стосовно відношення церкви до війни, наратив стосовно інтерпретації церквою ролі росії у війні, наратив про наявність братських відносин між українцями та росіянами, а також два наративи, що транслювали відношення церкви до української та російської сторін. Остання категорія риторичі церкви, щодо транслювання останньою своєї діяльності не

містила наративів, однак завдяки ній все ж вдалося виявити наявність певних критеріїв політизації на основі того, які саме дії та по відношенню до кого здійснювала УПЦ.

Окрім цього із риторики церкви були виокремлені певні групи тверджень, оцінок та коментарів на основі яких також можна стверджувати про політизацію церкви. Так було визначено чотири таких групи. Перша стосувалася висвітлення звинувачень у адресу церкви та їх спростування, використання заяв політичних діячів та правоохоронних органів церквою, а також висвітлення переходів парафій УПЦ до інших конфесій, які церква визначала як насильницькі. Друга група стосувалася реакції церкви на руйнування храмів у наслідок воєнних дій. Третя група стосувалася транслювання церквою своєї виключності та четверта – закликам до сторін війни щодо перемовин та аргументації цих закликів.

На основі вищезазначеного було виявлено наступні критерії політизації церкви: «наявність в церкві політичних вподобань, «засудження/виправдання церквою політичних дій», «сформованість відчуття «свої-чужі»», «сформованість окремих релігійних спільнот/спільноти», «виконання церквою своєї інтегративної функції», «транслювання церквою своєї самоідентифікації», «використання церквою заяв правоохоронних, державних органів чи політичних діячів на свою користь», «сакралізація ворогів», «усвідомлення виключності своєї релігійної спільноти», «наявність в релігійній спільноті закликів до політичних дій» та «використання релігійного вчення для виправдання політичних дій».

На основі цього визначено, що Українська Православна Церква є політизованою релігійною спільнотою, адже є залученою до оцінки та коментування майже всіх політичних подій та процесів, які відбувалися у межах аналізованого періоду, а також була включена у взаємодію із суспільно-політичними акторами. Також, як було визначено, УПЦ має майже всі критерії політизації релігійних спільнот. Таким чином можна із впевненістю стверджувати про наявність політизованості Української Православної Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Basedau, M., Strüver, G., Vüllers, J., & Wegenast, T. (2011). Do Religious Factors Impact Armed Conflict? Empirical Evidence From Sub-Saharan Africa. *Terrorism and Political Violence*, 23(5), 752–779. doi:10.1080/09546553.2011.619240
2. Heller, H. (1996). Putting History Back into the Religious Wars: A Reply to Mack P. Holt. *French Historical Studies*, 19(3), 853. doi:10.2307/286649
3. Holt, M. P., Crouzet, D., Diefendorf, B. B., Richet, D., Heller, H., & Wolfe, M. (1993). Putting Religion Back into the Wars of Religion. *French Historical Studies*, 18(2), 524. doi:10.2307/286879
4. Klein, H. E. M. (1999). Narrative. *Journal of Linguistic Anthropology*, 9(1/2), 167–169. <http://www.jstor.org/stable/43102456>
5. Prince, G. (1982). Narrative Analysis and Narratology. *New Literary History*, 13(2), 179. doi:10.2307/468908
6. Rabea M Khan.(2019). Religion and International Security by Lee Marsden, Cambridge. Medford, Polity Press. <https://doi.org/10.1080/17539153.2019.1606387>
7. Перевезій В.О.(2008). Міжправославний конфлікт як фактор політичного ризику в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Вип. 42. - С. 123-128. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2008_42_16
8. Е. Дюркгейм. (1994). Елементарні форми релігійного життя. Тотемічна система в Австралії. Прогрес.
9. Сенюшкіна Т.О.(2002).Релігія та націоналізм як чинники етнічних конфліктів. *Культура народів Причорномор'я* № 28. С. 116–122. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108585/18-Senyushkina.pdf?sequence=1>
- 10.Гев'юк. А. (2010). Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. Науковий вісник Ужгородського університету :

- Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Вип. 14. – С. 161–165. Режим доступу:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8129>
11. Палінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М.(2015). Релігійний фактор у міжнародних відносинах. Ліра.
  12. Київський Міжнародний Інститут Соціології. (2022). Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: Результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1>
  13. Дослідження разумкова: Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова.(2022). Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>
  14. Ваховський Л.(2007). Наратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз. Шлях Освіти. №1, С. 42-45. Режим доступу: http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2839/1/_2007.pdf
  15. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті.(2023). Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. Наказ № Н-8/11
  16. Українська Православна Церква. (2022). Статут про управління Української Православної Церкви. Режим доступу: <https://dessa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/1.2-Statut-UPTS.pdf>
  17. Російська Православна Церква.(1998). Статут Російської Православної Церкви. Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/5082275.html>
  18. Російська Православна Церква.(2017). Постанова архієрейського собору РПЦ. Режим Доступу: <https://web.archive.org/web/20191222041358/http://www.patriarchia.ru/db/text/5074390.html>

19. Конституційний Суд України.(2022). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій). Справа № 1-13/2019(374/19). № 4-р/2022. Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf
20. Ковальський С.В.(2011). Депортація архієпископа Макаріоса III в контексті антиколоніальної боротьби на Кіпрі (1956-1959 рр.). Записки історичного факультету. Вип. 22. С. 226 - 234. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zif_2011_22_27
21. Українська Православна Церква.(2022). Українська Православна Церква у 2022-му році у цифрах: кількість парафій, священників, ченців. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/12/26/ukrajinska-pravoslavna-cerkva-u-2022-mu-roci-u-cifrax-kilkist-parafij-svyashhennikiv-chenciv/#2023-06-12>
22. Балачук І. (2018). В ПЦУ назвали кількість парафій і прокоментували захоплення храмів. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/21/7201961/>
23. Думенко Е.(01.10.2019). Кількість парафій ПЦУ. Режим доступу: <https://www.facebook.com/epifaniy>
24. LB.ua. (2023). Митрополит Епіфаній: «Ми просто терпимо присутність МП - вони не мають права перебувати на нашій території». Режим доступу: https://lb.ua/society/2023/01/06/541606_mitropolit_epifaniy_mi_prosto.html?fbclid=IwAR2bENbTg0pmchaief_bsRQaUx2q_vNV99EGFalOJBFIgVINKaG-mjPHu7U

25. Українська Православна Церква. (2023). Сайт синодального інформаційно-просвітницького відділу УПЦ. Режим доступу: <https://news.church.ua/#2023-06-12>
26. Українська Православна Церква. (2023). Сайт Української православної Церкви. Режим доступу: <http://pravoslavye.org.ua/>
27. Гордон. Д. (2022). Арестович. Коли закінчиться війна, чи Україна віддасть Крим і Донбас, Ахметов. У гостях у Гордона. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ZHuPeK-maXg>
28. Українська Православна Церква. (2022). Звернення Святішого Патріарха Кирила до архіпастирів, пастирів, чернечих і всіх вірних дітей Руської Православної Церкви. Режим доступу: <http://pravoslavye.org.ua/2022/02/%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%89%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d1%81%d0%b2%d1%8f%d1%82%d0%b5%d0%b9%d1%88%d0%b5%d0%b3%d0%be-%d0%bf%d0%b0%d1%82%d1%80%d0%b8%d0%b0%d1%80%d1%85%d0%b0-%d0%ba%d0%b8%d1%80%d0%b8-3/>
29. Global Orthodox. (2022). Коментар митрополита Іларіона щодо рішення Української православної Церкви. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=5fqByRqEIIA>
30. Українська Православна Церква. (2022). Патріарх Єрусалимський Феофіл: закликаємо всіх християн приєднатися до молитви за народ України. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/02/28/patriarx-jerusalimskij-feofil-zaklikajemo-vsix-xristiyan-prijednatisya-molitvi-za-narod-ukrajini/#2023-06-13>
31. Українська Православна Церква. (2022). Польська Православна Церква закликає російську владу припинити війну. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/22/polska-pravoslavna-cerkva-zaklikaje-rosijsku-vladu-pripiniti-vijnu/#2023-06-13>
32. Українська Православна Церква. (2022). ВРЦіРО закликала білоруських релігійних діячів не допустити залучення їх армії до війни проти України.

- Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/11/vrciro-zaklikala-biloruskix-religijnih-diyachiv-ne-dopustiti-zaluchennya-jix-armiji-vijni-proti-ukrajini/>
33. Українська Православна Церква.(2022). Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви від 28 лютого 2022 року. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku/#2023-06-13>
34. Українська Православна Церква.(2022). Почаївська Лавра звернулася до Предстоятеля РПЦ через війну в Україні. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/02/pochajivska-lavra-zvernulasya-do-predstoyatelya-rpc-cherez-vijnu-v-ukrajini/#2023-06-13>
35. Українська Православна Церква.(2022). Всеукраїнська Рада церков закликала релігійних лідерів Росії посприяти обміну полоненими. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/16/vseukrajinska-rada-cerkov-zaklikala-religijnih-lideriv-rosiji-pospriyati-obminu-polonenimi/#2023-06-13>
36. Українська Православна Церква.(2022). Заява Української Православної Церкви від 10 березня 2022 року. <https://news.church.ua/2022/03/10/zayava-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-10-bereznia-2022-roku/#2023-06-13>
37. Українська Православна Церква.(2022). Рада церков закликає українців не поширювати нецензурну лексику. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/14/rada-cerkov-zaklikaje-ukrajinciv-ne-poshiryuvati-necenzurnu-leksiku/#2023-06-13>
38. Українська Православна Церква.(2022). КИЇВ. «Миряни» звернулися до Зеленського через захоплення храмів УПЦ. Режим доступу: <http://pravoslavye.org.ua/2022/03/%d0%ba%d0%b8%d0%b5%d0%b2-%d0%bc%d0%b8%d1%80%d1%8f%d0%bd%d0%b5-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8c-%d0%ba-%d0%b7%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bc/>
39. Єрмак А. (21.03.2022). Останнім часом в соцмережах, чатах населених пунктів з'являється величезна кількість дезінформаційних публікацій... . Режим доступу: <https://t.me/ermaka2022/36>

- 40.Фабрика Новин. (2022). ПОДОЛЯК: рф розпочала новий вид війни, Абрамович врятував переговори, РПЦ женуть з України – Україна. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=CFRsrV7M2ko&t=580s>
- 41.Українська Православна Церква.(2022). Голова Рівненської обласної ради: Не піддаваймося на провокації. Складів зброї у храмах та монастирях УПЦ немає. Режим доступу: <https://news.church.ua/2022/03/01/golova-rivnenskoji-oblasnoji-radi-ne-piddavajmosya-na-provokaciji-skladiv-zbroji-u-xramax-ta-monastiryax-upc-nemaje/#2023-06-13>

АНОТАЦІЯ

Магістерської роботи

Тема: Політизація Української Православної Церкви московського патріархату (за матеріалами офіційної риторики УПЦ МП щодо російської війни в Україні)

Студент: Гордієнко Микола Іванович

Рік навчання, факультет: другий рік навчання, Факультет Соціальних Наук і Соціальних Технологій

Науковий керівник: Зарембо Катерина Валеріївна, кандидатка політичних наук, викладачка кафедри міжнародних відносин НаУКМА

Рецензент: _____

Захищена: «__» _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи: У роботі було описано поняття політизації церкви та основні підходи вивчення політизації на основі чого вдалося виявити та систематизувати критерії політизації церкви. У практичній частині роботи було проведено контент-аналітичне дослідження офіційної риторики УПЦ, всього було проаналізовано 362 одиниці тексту. За допомогою критеріїв політизації церкви була проаналізована політизація УПЦ МП, було проведено аналіз наративів та груп тверджень церкви на рахунок політизації. Була з'ясована політизація УПЦ.

Short summary: The paper described the concept of politicization of the church and the main approaches to the study of politicization, on the basis of which it was possible to identify and systematize the criteria of politicization of the church. In the practical part of the work, a content-analytical study of the official rhetoric of the UOC was conducted, a total of 362 text units were analyzed. Using the criteria of church politicization, the politicization of the UOC MP was analyzed, and the narratives and groups of statements of the church on the account of politicization were analyzed. The politicization of the UOC was clarified.